

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

(ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ)

Αντγου Δ. Κάκκαβου

(Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών)

Πρόταση του Εμμ. Καββαλάκη

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΚΑΚΚΑΒΟΥ
ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

(ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ)

Β' ΕΚΔΟΣΗ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2007

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ 1970-1973

<i>Πρόεδρος:</i>	Χαράλαμπος Φραγκίστας
<i>Αντιπρόεδρος:</i>	Χριστόφορος Νάλτσας
<i>Γεν. Γραμματέας:</i>	Ιωάννης Βασδραβέλλης
<i>Ταμίας:</i>	Αθανάσιος Κωνσταντινίδης
<i>Έφορος Βιβλιοθήκης:</i>	Νικόλαος Ανδριώτης
<i>Σύμβουλοι:</i>	Χαράλαμπος Λέκας (από 23.05.1972 Κωνστ. Χουλιβάτος) Κωνσταντίνος Βαβούσκος Απόστολος Βακαλόπουλος Ιωάννης Δεληγιαννάκης

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ 2006-2009

<i>Πρόεδρος:</i>	Νικόλαος Μέρτζος
<i>Αντιπρόεδρος:</i>	Χαράλαμπος Παπαστάθης
<i>Γεν. Γραμματέας:</i>	Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαλά
<i>Ταμίας:</i>	Θεόδωρος Δαρδαβέσης
<i>Έφορος Βιβλιοθήκης:</i>	Ιωάννης Κολιόπουλος
<i>Σύμβουλοι:</i>	Κωνσταντίνος Βαβούσκος Βασίλειος Πάππας Αθανάσιος Καραθανάσης Χαράλαμπος Νάσλας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ Β΄ ΕΚΔΟΣΗ

Τα ανά χείρας Απομνημονεύματα του Δημητρίου Ν. Κάκκαβου εξεδόθησαν μεταθανατίως το 1972 από την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών και όλα τα αντίτυπά τους έχουν εξαντληθεί. Η επιβεβλημένη επανέκδοση αυτών και έξι ακόμη άλλων σημαντικών εξηγημένων εκδόσεών μας κατέστη δυνατή χάρις στην ευγενική χορηγία του πρεσβύτου Κυρίου Ναούμ Μπαμπατάκα, 96 ετών, επιτίμου δικηγόρου Θεσσαλονίκης από το Μοναστήρι. Η Εταιρεία τον ευγνωμονεί.

Οργανωτής και εξ απορρήτων γνώστης του Μακεδονικού Αγώνος καθ' όλη την διάρκεια της ενόπλου φάσεώς του στο κομβικό Γενικό Προξενείο της Θεσσαλονίκης ο Δημήτριος Ν. Κάκκαβος συνεισφέρει πολύτιμες μαρτυρίες.

Γεννήθηκε το 1870 στα Φιλιατρά της Πελοποννήσου, απεφοίτησε το 1891 από την Στρατιωτική Σχολή των Ευελπίδων και πολέμησε σ' όλους τους αγώνες του Έθνους μέχρι το 1922. Απεβίωσε με τον βαθμό του Αντιστρατήγου στην αγαπημένη του Θεσσαλονίκη το 1960. Αυτοβιογραφείται στο ανά χείρας έργο του.

Στις επόμενες σελίδες ο μελετητής δεν θα συναντήσει μόνον πολύτιμες πρωτογενείς πληροφορίες αλλά και οξυδερκείς επιστημάνσεις που σήμερα, 35 έτη μετά την πρώτη δημοσίευσή τους και μισόν αιώνα μετά τον θάνατο του ενδόξου στρατηγού, είναι επίκαιρες παρά ποτέ.

Χαρακτηριστικές είναι οι ακόλουθες μεταξύ πολλών άλλων φράσεις του:

Το προ των Βαλκανικών Πολέμων τόσοσν σχοινοτενές μακεδονικόν μαρτυρολόγιον αποδεικνύει την σταθερότητα των εθνικών πεποιθήσεων των μακεδονικών πληθυσμών.

Την δια της διπλωματικής οδοῦ επίτευξιν των συμμαχικών συνδυασμών των δύο ενδόξων Βαλκανικών Πολέμων θεωρούμεν αδύνατον. Οσονδήποτε μεγάλαι προσωπικότητες και αν επελαμβάνοντο τούτου, έπρεπεν απαραίτητως να προηγηθή η σκληρά δο κιμασία του ενόπλου ανταγωνισμού (των μετέπειτα βαλκανίων συμμάχων) εις την Μακεδονίαν. Ιδού η μεγάλη ηθική αζία του Μακεδονικού αγώνος.

Η Μακεδονία είναι αναμφισβητήτως ο άνω κορμός του ελληνικού σώματος άνευ του οποίου είναι αδύνατον να ζήσει τούτο.

Ανάλογη βαρύτητα, επίσης, έχει η επισήμανσή του (σελ. 39-40) ότι, από τους Πέρσες έως και τους Οθωμανούς, επί δύο χιλιάδες συνεχή έτη, η γεωστρατηγική σημασία της Μακεδονίας παρέμεινε εξαιρετική. Γι' αυτό στην Μακεδονία αναμετρήθηκαν όλες οι Μεγάλες Δυνάμεις της κάθε εποχής. Τούτο ασφαλώς ισχύει και σήμερα. Έτσι εξηγείται η προφανώς λανθασμένη αλλά επίμονη χρησιμοποίηση του Κράτους των Σκοπίων από την ηγεμονεύουσα Ουάσιγκτον.

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2007

*Νικόλαος Ι. Μέρτζος
Πρόεδρος
Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών*

Δημήτριος Ν. Κάκκαβος (1870 - 1960)

Η Π Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν εὐχαρίστως προβαίνει εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ ἀειμνήστου στρατηγοῦ Δημητρίου Ν. Κακκάβου, τὰ ὁποῖα εὐγενῶς παρεχώρησεν εἰς αὐτὴν ὡς ἐκπρόσωπος τῶν κληρονόμων τοῦ στρατηγοῦ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ δικηγόρος κ. Χρηστος Γ. Καραμανώλης.

Ὁ στρατηγὸς Δημήτριος Ν. Κάκκαβος (1870 - 1960) ὑπηρέτησεν εἰς τὸ Γενικὸν Προξενεῖον Θεσσαλονίκης ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Δημήτριος Ζώης ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1904 μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου 1909, ἤτοι ἐπὶ μίαν καὶ πλέον τετραετίαν. Ἀκριβῶς κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα διεξάγεται, ὡς γνωστόν, μετὰ τῆς μεγαλυτέρας σφοδρότητος ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν. Ὁ Κάκκαβος, φέρων τὸν βαθμὸν τοῦ ὑπολοχαγοῦ, δὲν λαμβάνει μέρος εἰς τὸν ἔνοπλον ἀγῶνα. Ὑπηρετεῖ τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν ἀπὸ ἄλλης ἐξ ἴσου σοβαρᾶς θέσεως, ἀπὸ τοῦ Προξενείου Θεσσαλονίκης, τοῦ ὁποῖου ἡ συμβολὴ εἰς τὸν συντονισμὸν τῆς εἰς τὰ μακεδονικὰ ὄρη, πόλεις καὶ χωριά διεξαγομένης ἐνόπλου δράσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων, ὑπήρξε πολῦτιμος. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης ὁ Κάκκαβος προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας του, ἀλλὰ καὶ τοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ γνωρίσῃ καὶ ζήσῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὸν ἀγῶνα τοῦτον εἰς τὴν κρισιμωτέραν φάσιν του. Ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἀναλαμβάνει λίαν ἐμπιστευτικὰς ἀποστολάς, ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μὲ ἀρχηγοὺς ἐλληνικῶν σωμάτων καὶ ἄλλους παρὰγοντας τῆς ἐποχῆς καὶ ἐν γένει παρακολουθεῖ καθημερινῶς τὸ ἐκτυλισσόμενον δράμα τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τὰς ἐκατόμβας τῶν θυσιῶν του. Ἰδιαιτέρως συγκινεῖται ἐκ τῆς σταθερότητος καὶ τῆς ἐμμονῆς τῶν Μακεδόνων εἰς τὴν ἐλληνικὴν ιδέαν, εἰς τὸν βωμὸν τῆς ὁποίας βαρῦτατον πληρώνουν φόρον αἵματος. Ὁ ἀγὼν οὗτος θὰ χαραχθῇ διὰ βίον βαθέως εἰς τὴν μνήμην τοῦ στρατηγοῦ. Οὕτως εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ἐνῶ ὁ ἀγὼν θὰ ἔχῃ λήξει καὶ ἡ Μακεδονία μετὰ τοὺς νικηφόρους Βαλκανικοὺς πολέμους θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ὁ Κάκκαβος γράφων τὴν αὐτοβιογραφίαν του θὰ ἀφιερῶσῃ ταύτην σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸν Μακεδονικὸν Ἀγῶνα, διὰ τὸν ὁποῖον θὰ εἴπῃ χαρακτηριστικῶς ὅτι («...μετὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τοῦ 1821, εἶναι ὁ μόνος ἐθνικὸς ἀγὼν, ὅστις καὶ ὑπὸ ἔποψιν τραχύτητος καὶ ὑπὸ ἔποψιν διαρκείας καὶ ὑπὸ ἔποψιν θυμάτων καὶ ὑπὸ ἔποψιν ἀποδόσεως ἀποτελεσμάτων, δύναται νὰ καταλάβῃ ἐπίζηλον ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἱστορίᾳ θέσιν»).

Τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Δ. Κακκάβου, ἀφοροῦν, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτῶν μέρος εἰς τὸν Μακεδονικὸν Ἀγῶνα καὶ δὴ εἰς τὰ διαδραματισθέντα γεγονότα ἐν τῷ βιλαετίῳ Θεσσαλονίκης. Ὑπάρχουν ὁμῶς καὶ κεφάλαιά τινα ἀναφερόμενα εἰς τὴν γενικωτέραν νεοελληνικὴν ἱστορίαν ἢ εἰς προσωπικὰς ἀναμνήσεις ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς τοῦ ἀνδρὸς εἰς διαφόρους ὑπηρεσίας. Ταῦτα, ὡς μὴ ἐμπίπτοντα εἰς τὰ ἄμεσα ἐνδιαφέροντα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, θὰ ἠδύναντο νὰ παραλειφθοῦν ἐκ τῆς παρούσης ἐκδόσεως. Ἐν τούτοις, ἵνα μὴ διασπασθῇ ἡ ἐνότης τῶν ἀπομνημονευμάτων καὶ ἐπειδὴ τὰ ἐν λόγῳ κεφάλαια δὲν στεροῦνται γενικωτέρον ἱστορικῶν ἐνδιαφέροντος, ἐκρίθη σκόπιμον νὰ περιληφθοῦν εἰς τὴν ἀνὰ χεῖρας ἔκδοσιν.

Παραδίδουσα ἡ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν εἰς τὴν δημοσιότητα τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Δημητρίου Ν. Κακκάβου, πιστεύει ὅτι προσθέτει μίαν εἰσέτι πολύτιμον μαρτυρίαν περὶ τοῦ σκληροῦ ἀγῶνος τῶν Μακεδόνων κατὰ ἐπιβουλεομένων τὴν γῆν καὶ τὴν ἐλευθερίαν των ἀρπάγων γειτόνων καὶ περὶ τῆς πείσμονος προσηλώσεως τῶν τέκνων τῆς γῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν ἐθνικὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν. Ἡ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ ἐκ τῆς θέσεως ταύτης αἰσθάνεται τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς συγγενεῖς καὶ ἰδιαιτέρως τὸν ἀνεψιὸν τοῦ στρατηγοῦ δικηγόρον κ. Χρῆστον Καραμανώλην, διότι ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσίν της τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ ἀειμνήστου ἐθνικοῦ ἀνδρός.

Α'. ΤΑ ΠΡΟ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ

Ἐγεννήθην ἐν Φιλιατροῖς τὴν 3/16 Ἰουνίου 1870 παρ' ὄντως εὐσεβῶν γονέων, τῶν Νικολάου Γ. Κακκάβου καὶ τῆς Περσεφόνης τὸ γένος Δημητρίου Μούστρη. Ἀδελφοὺς εἶχον δύο, θανόντας εἰς μικρὰν ἡλικίαν, τοὺς Γεώργιον καὶ Ἰωάννην καὶ ἀδελφὰς τέσσαρας, ὧν ἡ μία ἀπέθανεν εἰς βρεφικὴν ἡλικίαν, αἱ δὲ ἄλλαι τρεῖς Πελαγία, Τούλα καὶ Δήμητρα ἀπέθανον ἔγγαμοι. Ἡ Πελαγία συζευχθεῖσα τὸν ἐκ Φιλιατρῶν Ἀνδρέαν Τσάφον ἀπέκτησε τρία τέκνα, τὴν Ἄνναν, τὸν Χρῆστον καὶ τὴν Περσεφόνην. Ἡ Τούλα συζευχθεῖσα τὸν ἐκ Τριπόλεως Γεώργιον Τσαγκούρην ἀπέκτησεν ἓν τέκνον, τὸν Νικόλαον, ἀποβιώσαντα τὸν Ἰούνιον τοῦ 1942 καὶ ἡ Δήμητρα συζευχθεῖσα τὸν ἐκ Φιλιατρῶν Βασίλειον Μαραγκῶν δὲν ἀπέκτησε τέκνα. Καὶ αἱ τρεῖς ἀδελφαί μου ἔχουν ἤδη ἀποβιώσει.

Τὰ τρία τέκνα τῆς ἀδελφῆς μου Πελαγίας ἔτυχον πατρικῆς ἐκ μέρους μου προστασίας καὶ διὰ τοῦτο μοῦ παρέχουν δαψιλέστατα τὴν ἐκ τῆς παρὰσχεθείσης προστασίας ὀφειλομένην ἐξ εὐγνωμοσύνης οἰκιακῆν περίθαλψιν. Ἡ πρώτη Ἄννα, συζευχθεῖσα μετὰ τοῦ ἐκ Καστορίας δικηγόρου Χρήστου Καραμανώλη, ἀπέκτησε δύο θήλεα τέκνα, τὴν Μαίρην καὶ τὴν Ἀλίην. Ὁ Χρῆστος, τῇ προστασίᾳ μου, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκεῖθεν μετετέθη κατὰ τὴν πρώτην ὀργάνωσίν της εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Περσεφόνη συζευχθεῖσα τὸν ἐκ Κυπαρισσίας συνταγματάρχην τοῦ μηχανικοῦ Νικόλαον Μαρκόπουλον, συνέζησε μετ' αὐτοῦ μόνον ἐπὶ 21 μῆνας καὶ μετὰ τοῦ ὁποίου ἀπέκτησεν ἐπίσης δύο θήλεα τέκνα, τὴν Χρυσουγὴν καὶ τὴν Νίκην. Ἡ τελευταία γεννηθεῖσα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς της, ἐπισυμβάντα ὅλως αἰφνιδίως τὴν 28ην Ἰουλίου 1938, ὠνομάσθη Νίκη, εἰς μνήμην τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς της. Μετὰ τῶν δύο ἐγγάμων ἀνεψιῶν μου συγκατοικῶ ἐν Θεσσαλονικῇ, τοῦ ἀνεψιοῦ μου Χρήστου παραμένοντος ἤδη, ὅτε γράφω τὴν βιογραφίαν μου, ἐν Μυτιλήνῃ ὡς διευθυντοῦ τοῦ ἐκεῖ ὑποκαταστήματος τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

Τὰ πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθην ἐν Φιλιατροῖς, ἐν τῷ ἰδιωτικῷ σχολείῳ τοῦ

ιερέως Ἀγγελῆ Ἀθανασιάδου, διαδεχθέντος τὸν ἐκ πατρὸς πάππον μου Γεώργιον Κάκκαβον ἐν τῇ θέσει τοῦ ἔφημερίου τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ Φιλιατρῶν Ἀγίου Ἰωάννου. Ἐπίσης ἐν Φιλιατροῖς ἤκουσα τὰ μαθήματα τῶν τριῶν τάξεων τοῦ τότε ἐκεῖ λειτουργοῦντος Ἑλληνικοῦ Σχολείου ὑπὸ τοὺς διδασκάλους Καψάλην, Κορωναῖον καὶ Ἀγγελόπουλον, σχολάρχην. Ἀπελύθην τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου τὸν Ἰούνιον 1881.

Προκειμένου νὰ συνεχίσω τὰς ἐν τῷ Γυμνασίῳ σπουδὰς μου καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ γενετείρᾳ μου δὲν ἐλειτούργει τότε Γυμνάσιον, ἡ δὲ μικρὰ μου ἡλικία δὲν ἐπέτρεπε νὰ ταξιδεύσω μόνος πρὸς συνέχισιν τῶν σπουδῶν μου, ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας τῆς εἰς Ἀθήνας μεταβάσεως πρὸς συμπλήρωσιν τῶν πανεπιστημιακῶν του σπουδῶν, τοῦ πρώτου μου ἐξαδέλφου Δημητρίου Λ. Κακκάβου μετὰ τῶν δύο νεωτέρων ἀδελφῶν του Ἰωάννου καὶ Ἀναστασίου, συμμαθητῶν μου καὶ οὕτω οἱ τέσσαρες ὁμοῦ ἀπηρτίσαμεν οἰκογενεῖαν ὑπὸ τὴν ὄντως πατρικὴν ἡγεσίαν τοῦ Δημητρίου καὶ μετέβημεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐν τῷ Β' Βαρβακείῳ Γυμνασίῳ ἐτελείωσα τὴν α' γυμνασιακὴν τάξιν ὑπὸ γυμνασιάρχην τὸν Ν. Πετρῆν. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς μου Λεωνίδας καὶ πατὴρ τῶν ἀνωτέρω ἐξαδέλφων μου ἀσθενήσας, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Ζακύνθῳ, λόγῳ τοῦ ἠπιωτέρου κλίματός της, οἰκογενειακῶς καὶ παρὰ τῇ οἰκογενεῖᾳ του προσκολληθεὶς διήκουσα τὰ μαθήματα τῆς β' καὶ γ' γυμνασιακῆς τάξεως.

Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς διαιτίας ἐπανῆλθεν ὁ θεῖος μου Λεωνίδας καὶ πάλιν ἐν Φιλιατροῖς, ἀλλὰ κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν τότε ἡ ἀδελφὴ τοῦ πατρὸς μου Βενέτα Τριμοῖρη ἠναγκάσθη νὰ συνοδεύσῃ τὸν υἱὸν της Ἰωάννην ἐπίσης εἰς Ζακύνθον πρὸς συνέχισιν τῶν σπουδῶν του ἐν τῷ Γυμνασίῳ, παραλαβοῦσα μετ' αὐτῆς καὶ τὴν κόρην της Πελαγίαν. Ἐπωφεληθεὶς τῆς εὐκαιρίας ταύτης ὁ πατὴρ μου μὲ προσεκόλλησε παρὰ τῇ οἰκογενεῖᾳ τῆς ἀδελφῆς του καὶ οὕτω συνεπλήρωσα τὰς γυμνασιακὰς μου σπουδὰς ὑπὸ γυμνασιάρχην τὸν Γράβαρην τὸν Ἰούνιον τοῦ 1885 εἰς ἡλικίαν 15 ἐτῶν.

Κατ' Αὐγουστον τοῦ 1885 εἰσήχθη εἰς τὸ Σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων ὁ δεύτερος ἐξαδέλφός μου Ἀμβρόσιος Φραντζῆς ἐκ Κυπαρισσίας, ἡ δὲ εἰσαγωγὴ του εἴλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ πατρὸς μου. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἰδίου ἔτους ἐκηρύχθη ἐπιστράτευσις καὶ τὸ Πανεπιστήμιον διέκοψε τὴν λειτουργίαν του. Ἐνεγράφην εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν χωρὶς νὰ μεταβῶ εἰς Ἀθήνας καὶ τῇ ὑποδείξει τοῦ πατρὸς μου παρεσκευάσθη καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ὁπότε καὶ τὸ Πανεπιστήμιον παρέμενε κλειστόν, διὰ νὰ ὑποστῶ τὴν εἰς τὸ Σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων δοκιμασίαν πρὸς εἰσαγωγὴν μου κατ' Αὐγουστον τοῦ 1886. Πράγματι ὑποστάς τὴν δοκιμασίαν ταύτην ἐπέτυχον καὶ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1886 εἰσηλθὼν πρὸς στρατιωτικὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τὸ ἐν Πειραιεῖ τότε λειτουργοῦν Σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων.

Ἡ ἐν τῷ Σχολείῳ τῶν Εὐελπίδων ἐκπαίδευσις ἦτο πενταετής μετὰ καθηγητάς τοὺς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἀρίστους τῶν Σχολῶν Μαθηματικῶν καὶ Φυσικῶν. Ἡ ἐν τῷ Σχολείῳ τούτῳ μόρφωσις ἦτο ἀρίστη καὶ ἀπὸ ἐγκυκλοπαιδικῆς ἀπόψεως ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐπιστημονικῆς διὰ τὴν περὶ τὰ στρατιωτικὰ μόρφωσιν, ὑπελείπετο ὅμως πρακτικῆς ἐπιδόσεως, λόγῳ τῆς οικονομικῆς ἀνεπαρκειᾶς τοῦ Κράτους, μὴ δυναμένου τότε νὰ συντηρῇ στρατὸν ἀρτίως συγκεκροτημένον καὶ ἡσκημένον.

Ἡ ἐν τῷ Σχολείῳ τῶν Εὐελπίδων συμμαθητεία μου ἐδημιούργησεν ἰδιαιτέρους φιλικούς δεσμούς μετὰ τῶν Διγενῆ Κίμωνος, Βαλέττα Γεωργίου καὶ Μελά Παύλου, μετ' ὧν διετήρησα ταύτην ἐφ' ὅρου ζωῆς. Ἡ πενταετής αὕτη ἐκπαίδευσις βρῖθει ἐπεισοδίων εὐθύμων σχετικῶν πρὸς τὴν νεανικὴν μας ἡλικίαν· ὑπάρχει δυστυχῶς καὶ θλιβερὸν ἐπεισόδιον, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀνάμνησις διατηρεῖται πάντοτε ζωηρὰ ἐν τῇ μνήμῃ μου.

Τὴν 4ην Μαρτίου 1890, ἡμέραν Κυριακὴν, ἐξῆλθον διὰ πρώτην φορὰν εἰς ἐφιππον περίπατον ἐκτὸς τοῦ ἵπποδρομίου μετὰ τοῦ συμμαθητοῦ μου Κωνστ. Δροσίνη, ἀδελφοῦ τοῦ ποιητοῦ Γ. Δροσίνη καὶ Εὐστρατίου Δροσίνη. Ὁ ἀριστος οὗτος συμμαθητὴς μου εἶχε λάβει πλὴν τῶν ἐν τῷ στρατιωτικῷ ἵπποδρομίῳ διδομένων μαθημάτων ἵππασίας καὶ πολλὰ ἰδιαιτέρως μαθήματα εἰς ἰδιωτικὸν ἵπποδρόμιον, ἐξήρχετο δὲ ἀρκετὰ συχνὰ εἰς ἐφιππους περιπάτους. Τὴν ἡμέραν ἐκεῖνη μ' ἐξώθησε ν' ἀποφασίσω νὰ ἐξέλθω ἀνὰ τὴν πόλιν καὶ ὅτι αὐτὸς θὰ ἦτο παραστάτης μου εἰς οἰανδήποτε τυχὸν δυστροπίαν τοῦ ἵππου μου, ἀφοῦ διὰ πρώτην φορὰν ἐξηρχόμην ἀνὰ τὴν πόλιν.

Οὕτω ἐνοικιάσαντες δύο ἵππους μετέβημεν ἐφιππως πολὺ καλὰ μέχρι Νέου Φαλήρου διὰ Καλλιθέας. Ἐκεῖ ἀφιππεύσαντες παρεδώκαμεν τοὺς ἵππους μας εἰς δύο μικροὺς πρὸς φύλαξιν καὶ μετὰ μικρὰν ἀνάπαυσιν εἰς τὸ ζαχαροπλαστεῖον, τὸ ἐν τῷ κτιρίῳ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ ἐγκατεστημένον, παρελάβομεν καὶ πάλιν τοὺς ἵππους μας καὶ ἵππεύσαντες ἐπανηρχόμεθα εἰς Ἀθήνας διὰ τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς. Ὁ ἵππος τοῦ συμμαθητοῦ μου ἦτο θυμοειδέστερος τοῦ ἰδικοῦ μου. Τοῦτον ἐπιμόνως ἐζήτησεν ὁ ἴδιος ὡς εὐπροσωπότερον καὶ διότι ἦτο ἡσκημένος περὶ τὴν ἵππασίαν, ἐγὼ περιορίσθην εἰς ἵππον πειθηγιώτερον, ἀφοῦ τὸ πρῶτον ἐξηρχόμην ἔξω τοῦ ἵπποδρομίου εἰς περίπατον. Ἀκολουθοῦντες τὴν ὁδὸν Πειραιῶς εἴχομεν φθάσει εἰς τὸ ὕψος τῶν στρατώνων τοῦ μηχανικοῦ Ρούφ, ὅτε ἀκούομεν ὀπισθὲν μας ἐρχομένους ἐν καλπασμῶ καὶ εἰς μέγα τάχος 3-4 ὑπαξιωματικούς μαθητὰς τοῦ Σχολείου τῶν Ὑπαξιωματικῶν λίαν ἐμπείρους περὶ τὴν ἵππασίαν, ὡς προερχομένους ἐξ ἐφιππων σωμάτων καὶ οἱ ὅποιοι ἐκ προθέσεως φαίνεται διῆλθον πλησίον ἡμῶν, ἵνα παρασύρωσι καὶ τοὺς ἰδικούς μας ἵππους μαζὺ των. Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ὑπῆρχε μία λαυθάνουσα ἀντιζηλία μεταξὺ τῶν δύο Σχολῶν λόγῳ τῆς παρὰ τῆς κοινωνίας ἐκδηλουμένης ἰδιαιτέρας ἐκτιμήσεως πρὸς τοὺς μαθητὰς τοῦ Σχολείου τῶν

Ευελπίδων. Πράγματι κατά την πλησίον μας διέλευσιν τῶν ὑπαξιωματικῶν με τοιαύτην ταχύτητα, ἀφηνίασαν οἱ ἵπποι μας καὶ ἤρχισαν νὰ τρέχωσι δαιμονιωδῶς ἀκολουθοῦντες τοὺς ἄλλους. Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, μόλις συγκρατῶ τοῦτο εἰς τὴν μνήμην μου, ἀντελήφθην ὅτι ἔχασε τὴν ἰσορροπίαν ὁ Δροσίνης, κατόπιν αἰφνιδίως ἀποτόμου ἐξορμήσεως τοῦ ἵππου του. Δὲν ἤδυνήθην νὰ ἐννοήσω τίποτε περισσότερον, διότι ἀπερροφήθην με τὸ πῶς νὰ συγκρατηθῶ ἐπὶ τοῦ ἵππου μου εἰς τὴν θυελλώδη αὐτὴν στιγμὴν. Ὁ ἵππος τοῦ Δροσίνη ὡς ζωηρότερος ἔτρεχε πολὺ ταχύτερον τοῦ ἰδικοῦ μου, κατόπιν δὲ μυρίων ἐξαιρετικῶν δι' ἐμὲ προσπαθειῶν, κατώρθωσα τέλος νὰ συγκρατήσω τὸν ἰδικόν μου. Ὅταν ἔφθασα μετ' ὀλίγον τὸν ἀναχαιτισθέντα ἵππον τοῦ Δροσίνη παρὰ τυχόντων ἐκεῖ καθ' ὁδὸν πολιτῶν, εὔρον τὸν ἀτυχῆ συμμαθητὴν μου ἐν ἀφασίᾳ, ὡς δέ μοι ἐξήγησαν οἱ περισυλλέξαντες τοῦτον πολῖται, οὗτος ἀπολέσας τὴν ἰσορροπίαν κατέπεσεν, ἀλλὰ μὴ ἀποσπασθέντος τοῦ ποδός του ἐκ τοῦ ἀναβολέως, ἐσύρθη ἐπ' ἀρκετὸν ὑπὸ τοῦ ἵππου παθῶν διάσεισιν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ἤτις ἐπέφερε τὴν πλήρη ἀφασίαν. Κατὰ σύμπτωσιν διήρχετο τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἅμαξα ἀγοραία, ἣν προθύμως παρεχώρησαν οἱ ἐπιβαίνοντες καὶ διὰ τῆς ἀμάξης αὐτῆς τὸν μετέφερα εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ἤδη ὁδοῦ Πεσματζόγλου καὶ ἔναντι τοῦ Ἀρσακειοῦ οἰκίας του. Τὴν 11ην Μαρτίου ἐκηδεύθη χωρὶς νὰ δυνηθῆ νὰ ἐκφέρῃ λέξιν, παρακολούθησαντος ὀλοκλήρου τοῦ Σχολείου τὴν ἐκφορὰν του.

Λεπτομερείας ἀρκετὰς τῆς ἐν τῷ Σχολείῳ πενταετοῦς διαμονῆς μας περι-συνέλεξε καὶ μετὰ πολλῆς χάριτος καὶ ἀκριβείας ἐδημοσίευσεν ἡ σύζυγος τοῦ Παύλου Μελᾶ Ναταλία, τὸ γένος Στεφάνου Δραγοῦμη, εἰς τὸ παρ' αὐτῆς συνταχθὲν καὶ ἐκδοθὲν βιβλίον «Παῦλος Μελᾶς». Ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν ἐδοκίμασα, ὅταν κατὰ τὰς ἀπολυτηρίους ἐκ τοῦ Σχολείου ἐξετάσεις μᾶς ἐπετράπη ἡ ἐλευθέρα εἰς περίπατον ἐξοδος ἐν πολιτικῇ περιβολῇ.

Ἦτο ἡ πρώτη χαλάρωσις τοῦ ἐκ τοῦ πενταετοῦς στρατιωτικοῦ κλοιοῦ ἐπιβεβλημένου περιορισμοῦ. Ἀπελύθημεν ἐκ τοῦ Σχολείου κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου 1891 με ἀπεριόριστον ἄδειαν, ἀφοῦ μετ' ὀλίγον ἀνεμένετο ἡ δημοσί-ευσις τοῦ Β.Δ/τος τῆς προαγωγῆς μας εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ. Μετέβην εἰς τὴν γενέτειραν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν γονέων μου, συναποκομιζῶν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ὀλόκληρον τὴν στρατιωτικὴν περιβολὴν τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀναμενομένης προαγωγῆς μου.

Τὸ Β. Διάταγμα τῆς προαγωγῆς μας φέρει ἡμερομηνίαν 8 Αὐγούστου 1891, ἀλλὰ δὲν περιεβλήθην ἀμέσως τὴν νέαν στολὴν παρὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἐμφανισθεὶς τὸ πρῶτον ὡς ἀξιωματικὸς κατὰ τὸ τελεσθὲν ἐν Φιλιατροῖς μνημόσυνον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς βασιλόπαιδος Ἀλεξάνδρας, συζύγου τοῦ Μεγάλου Δουκὸς τῆς Ρωσίας Παύλου. Δεχόμενος τὰ συγχαρητήρια τῶν συμπατριωτῶν μου ἐπὶ τῇ προαγωγῇ μου, ἡσθάνομην ἰδιάζουσαν εὐχαρίστησιν καὶ ὑπερηφά-

νειαν διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν ἐκτίμησιν, ἣν οὗτοι ἐξεδήλουν πρὸς ἐμὲ διὰ τὴν δημιουργηθεῖσαν τόσον τιμητικὴν ἐπαγγελματικὴν μου ἐπίδοσιν.

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΤΗ ΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑΣ

Ἄμα τῇ ἐκ τοῦ Σχολείου τῶν Εὐελπίδων ἐξόδῳ μου, κατετάγην ὡς ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ μηχανικοῦ εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Σύνταγμα Μηχανικοῦ (τὸ μοναδικὸν ἐν τῷ στρατῷ μας), ὅπου ὑπηρέτησα ἐπὶ διετίαν. Ἡ τοιαύτη διετής ὑπηρεσία ἦτο τότε ὑποχρεωτικὴ. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς διετοῦς ταύτης ὑπηρεσίας μου ἔλαβον τὴν εὐκαιρίαν νὰ συνδεθῶ μετὰ τῶν ἐν τῷ μηχανικῷ συναδέλφων μου καὶ δι' αὐτῶν νὰ γνωρίσω τὴν καλυτέραν κοινωνικὴν τάξιν τῆς πρωτευούσης, δεδομένου ὅτι πολλοὶ τῶν συναδέλφων μου τοῦ μηχανικοῦ προήρχοντο ἐκ τῶν καλυτέρων τῆς πρωτευούσης οἰκογενειῶν καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῶν συνδεδεμένων μετὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἡμῶν τοῦ 1821 ἀγῶνα. Συνέβαλε δὲ μεγάλως καὶ τὸ ὅτι, ὡς καὶ προηγουμένως ἀνέφερον, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, οἱ τῶν τεχνικῶν ὄπλων (πυροβολικοῦ καὶ μηχανικοῦ) ἀξιωματικοί, ὡς προερχόμενοι ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐκ τοῦ Σχολείου τῶν Εὐελπίδων, ἀπήλαιον ἰδιαιτέρας παρὰ τῇ κοινωνίᾳ ἐκτιμήσεως, καίτοι ἐν τῷ πεζικῷ ὑπῆρχον ἀριστοὶ ἀξιωματικοί, ἀλλὰ δακτυλοδεικτούμενοι, ἐνῶ τὸ πλῆθος, ἢ μᾶζα, οὕτως εἶπεῖν, τοῦ σώματος τούτου προήρχετο ἐκ τοῦ στρατεύματος μετὰ περιορισμένην τὴν τε γενικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν μόρφωσιν. Ἦδη ἅπαντες οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατεύματος προέρχονται ἐκ τοῦ Σχολείου τῶν Εὐελπίδων καὶ ἐξέλιπεν οὕτω ἡ ἐπιβλαβὴς διὰ τὴν ὁμοιογένειαν τοῦ στρατεύματος παρατηρηθεῖσα αὕτη διάκρισις.

Πρῶτος διοικητὴς μου ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ Μηχανικοῦ ὑπῆρξεν ὁ συνταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ Ν. Μεταξᾶς, διατελέσας μεταγενεστέρως καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν. Τοῦτον μετατεθέντα μετ' ὀλίγον χρόνον εἰς ἄλλην ὑπηρεσίαν, διεδέχθη ὁ συνταγματάρχης Σέκερης, ὅστις ἔνεκεν τῆς ἐκ τοῦ νεαροῦ τῆς ἡλικίας μου ζωτικότητος καὶ τῆς κλίσεώς μου πρὸς τὴν ἵππασίαν, σπαθασκίαν, βολὴν διὰ πιστολίου, χορὸν καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις, μοῦ εἶχεν ἐμπιστευθῆ ἕξ ἐκτιμήσεως τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἐν εἰδικῷ οὐλαμῷ ἐκπαιδευομένων ὑποψηφίων ὑπαξιωματικῶν τοῦ συντάγματος. Ἐκ τῆς ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ Μηχανικοῦ διετοῦς ὑπηρεσίας μου εἶχον τὰς ἀρίστας τῶν ἀναμνήσεων καὶ ὡς νεανικὸν δ' ἐπεισόδιον τῆς περιόδου ἐκείνης παραθέτω τὴν γενομένην μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ ἱατροῦ Λυκάκη Δ. μονομαχίαν μου.

Κατὰ τῷ 1893 διετέλεσε πρωθυπουργὸς ὁ ἐν τῇ γενετείρᾳ μου πολιτευόμενος Σ. Σωτηρόπουλος, συνεργαζόμενος τότε μετὰ τοῦ πολιτευτοῦ Ἀττικῆς Δ. Ράλλη. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν θ' ἀνετράπετο ἡ Κυβέρνησις κοινοβουλευτικῶς, ἵνα μὴ τυχὸν δημιουργηθοῦν ἀντικυβερνητικαὶ ἐκδηλώσεις ἐν τῇ Βουλῇ, προ-

ληπτικῶς εἶχε καταρτισθῆ τὸ διὰ τὴν ἐν τῇ Βουλῇ τάξιν προοριζόμενον κανονικὸν ἀπόσπασμα, ἰσχυρότερον τοῦ συνήθους καὶ μὲ περισσοτέρους ὑπαξιωματικούς, διοικητὴν δὲ τοῦ ἀποσπάσματος ἐκείνου ὤρισαν ἐμέ, ἴσως διότι εἶχον τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὡς συμπατριώτης τοῦ πρωθυπουργοῦ θὰ ἐδείκνυον ζωηρότερον ὑπὲρ τῆς Κυβερνήσεως ἐνδιαφέρον, καίτοι οὐδεμίαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου νῦξίν μοι εἶχον κάμει. Τότε ὁ Λυκάκης εἶχεν ἀπολυθῆ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ, ὅπου ὑπηρετήσεν ὡς ἐφεδρος ἀνθυπίατρος καὶ συνεπῶς ἦτο ἰδιώτης, ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ὅμως τοῦ ἐφεδρου ἀξιωματικοῦ εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ θεωρεῖον τῶν μονίμων ἀξιωματικῶν, ὁπόθεν τὸν ἀπεμάκρυναν διὰ τῆς βίας παρὰ τὰς διαμαρτυρίας του ὅτι δικαιούται νὰ παραμένῃ ἐκεῖ ὡς ἐφεδρος ἀξιωματικός. Ἐντεῦθεν ἐδημιουργήθη ἀφορμὴ μονομαχίας καθ' ἣν ἀντηλλάξαμεν μίαν βολὴν ἄνευ ἀποτελέσματος. Βραδύτερον μονιμοποιηθέντος ἐν τῷ στρατῷ καὶ ἀνεληθόντος μάλιστα μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἀνωτέρου γενικοῦ ἀρχιάτρου συνεδέθη στενότατα μετ' αὐτοῦ καὶ κατέστη εἷς ἐκ τῶν εἰλικρινεστέρων φίλων μου μέχρι τοῦ θανάτου του.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς διηγορίας ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ Μηχανικοῦ ὑπηρεσίας μου ἀπεσπάρσθην παρὰ τῇ τότε ὀργανωθεῖσῃ καὶ λειτουργοῦσῃ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν αὐστριακῶν ἀξιωματικῶν Χαρτογραφικῆ Ὑπηρεσίας, ἣτις ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἐπιστημονικωτέρα ἐνασχόλησις κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην. Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην εἶχον ἀποσπασθῆ ἀξιωματικοὶ ἐξ ὅλων τῶν ὅπλων, ἐκεῖ δὲ παρέμεινα μέχρι τῶν παραμονῶν τοῦ πολέμου τοῦ 1897. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος ἐχρησιμοποιήθην εἰς γεωδαιτικούς ὑπολογισμούς, κατὰ δὲ τὰς ἐν τῷ πεδίῳ θερινὰς ἐργασίας εἰς τὸν καταρτισμὸν κτηματολογίου ἐν τῷ Ἀργολικῷ πεδίῳ. Κατὰ τῷ 1896 ἀπεσπάρσθην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην καὶ ὁ Παῦλος Μελλᾶς, λόγῳ δὲ τῆς συμμαθητείας καὶ τοῦ ἰδιαιτέρου φιλικοῦ δεσμοῦ μας ἐπετύχομεν, ὥστε κατὰ τὴν θερινὴν περίοδον τοῦ 1896 νὰ καταρτισθῆ συνεργεῖον ἐξ ἡμῶν τῶν δύο μόνον, τὸ ὁποῖον εἰργάσθη εἰς τὴν παρὰ τοὺς Μύλους τοῦ Ναυπλίου ὀρισθεῖσαν κτηματολογικὴν πινακίδα. Ἐλειτούργουν τότε πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀρκετὰ συνεργεῖα ἐξ ἀξιωματικῶν ἐν τῷ πεδίῳ ἐκείνῳ, ἅπαντες δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ ἀπὸ τῆς ἐσπέρας ἐκάστου Σαββάτου μετεβαίνομεν εἰς Ναύπλιον ὅπως διέλθωμεν εὐχαριστότερον ἐκεῖ τὴν Κυριακὴν μας, οἱ δὲ Ναυπλιεῖς μεθ' ὧν εἶχομεν συνδεθῆ μᾶς ἐδέχοντο εὐχαρίστως διαθέτοντες πρὸς τιμὴν μας μάλιστα καὶ τὴν φιλαρμονικὴν τῶν μουσικῶν.

ΕΘΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Κατὰ τὸ ἔτος 1896 ἦτο ἐν πλήρει δράσει ἡ «Ἐθνικὴ Ἐταιρεία», ἡ συγκεντρώσασα ὅ,τι ἐκλεκτὸν εἰς διανόησιν καὶ εἰς ἐθνικὴν ἐν γένει δρᾶσιν ἡδύνατο νὰ παρουσιάσῃ ἡ ἑλληνικὴ ἡμῶν φυλὴ. Μεταξὺ τῶν δραστηριωτέρων μελῶν

τῆς Ἑταιρείας ταύτης, ὀφείλω νὰ τὸ ὁμολογήσω, εἴμεθα ἀμφοτέροι, ἰδρῦσαντες, ὡς ἐνθυμοῦμαι, τὰ παραρτήματα τῆς Ἑταιρείας ταύτης τόσον ἐν Ναυπλίῳ ὅσον καὶ ἐν Ἀργεῖ. Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐν τῷ πεδίῳ θερινῆς ἐργασίας μας, ἐχορηγεῖτο πάντοτε πρὸς ἀνάπαυσίν μας μηνιαία ἄδεια, ἣν ἐχρησιμοποιοῦν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐν Φιλιατροῖς γονέων μου. Κατὰ τὴν τοιαύτην ἄδειαν τοῦ 1896 εὔρον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἰδρῦσω παραρτήματα τῆς Ἑταιρείας τόσον ἐν Φιλιατροῖς ὅσον καὶ ἐν Κυπαρισσίᾳ καὶ Γαργαλιάνοις. Ἐν Φιλιατροῖς μάλιστα ἐνθυμοῦμαι ὅτι ὁ πρῶτος παρ' ἐμοῦ μνηθεὶς καὶ ὀρκισθεὶς ἦτο ὁ πατὴρ μου καὶ μετὰ τοῦτον ὁ πανοσιολογιώτατος ἀρχιμανδρίτης Κωνσταντινίδης, καθηγητῆς τῶν ἱερῶν καὶ σχολάρχης ἐν τῷ ἐκεῖ Ἑλληνικῷ Σχολείῳ, εἶτα δὲ ὅλοι οἱ λοιποὶ πρόκριτοι τῆς γενετέρας μου. Ἐρανοὶ ἐθνικοὶ ὠργανώθησαν καὶ εἰς τὰ τρία προαναφερθέντα κέντρα, τὸ προῖόν τῶν ὁποίων κατετέθη δι' ἐμοῦ εἰς τὸν πατέρα τοῦ Παύλου Μελά, ἄλλοτε δῆμαρχον Ἀθηναίων Μιχαὴλ Μελά, κεντρικὸν ταμίαν τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας.

Ὅφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἡ Ἐθνικὴ αὕτη Ἑταιρεία παρέστυρεν ὄντως τὴν τότε Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν εἰς τὴν ἀτυχῆ πολεμικὴν ἐνέργειαν τοῦ 1897. Καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴν παρασύρῃ, ἀφοῦ περιέκλειεν ἐν ἑαυτῇ ὅλα τὰ ὑγιέστερα καὶ πατριωτικώτερα στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς τόσον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, ὅσον καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, ἅτινα ἀναπτύξαντα μέχρι παραληρήματος τὸν πατριωτικὸν ἐνθουσιασμόν ἐν πάσῃ τῇ χώρᾳ δὲν διέβλεπον παρὰ μόνον πολεμικὰς δάφνας καὶ διπλωματικὰς νίκας, μὴ τολμῶντα ποτὲ νὰ διανοηθῶσιν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμφανισθῇ καὶ ἡ ἀντίθετος ὀλεθρία ἐξέλιξις, ἥτις δυστυχῶς τόσον καιρῶς ἐπληξε τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἡμῶν πρόοδον. Ἡ ἀτυχῆς ἐκβασίς τοῦ πολέμου ἐκείνου φυσικὸν ἦτο νὰ παρασύρῃ εἰς ἀφάνειαν ἢ μᾶλλον νὰ προκαλέσῃ ὡς ὑπευθύνου πλέον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν συμφορᾶς τὴν ὀλοσχερῆ διάλυσιν τῆς ἐθνικῆς ταύτης ὀργανώσεως, ἥς τοὺς ἀπομείναντας οἰκονομικοὺς πόρους διέθεσεν αὕτη πρὸς ἴδρυσιν τοῦ ἐν Καλλιθέᾳ Σκοπευτηρίου, ὅπερ βραδύτερον μετεβλήθη εἰς Γυμνάσιον τοῦ προαστείου τούτου τῆς πρωτευούσης. Ἀφορμὴ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, ὡς εἶναι γνωστὸν, ὑπῆρξαν αἱ ἐν Χανίοις τῆς Κρήτης γενόμεναι σφαγαὶ ὁμογενῶν, πρὸς προστασίαν τῶν ὁποίων ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπέστειλε μοῖραν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στόλου καὶ τμημα στρατοῦ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Βάσσον. Ἡ Τουρκία διεμαρτυρήθη, ἐπεστρατεύθησαν ἀμφοτέροι αἱ χῶραι καὶ τὴν 5ην Ἀπριλίου ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος.

Ἄμα κηρυχθεῖσα τῇ ἐπιστρατεύσει διετάχθη ἀμέσως καὶ ἡ διάλυσις τῆς Χαρτογραφικῆς Ὑπηρεσίας καὶ ἡ ἐπάνοδος ὅλων τῶν ἐν αὐτῇ ὑπηρετούντων ἀξιωματικῶν εἰς τὰ σώματά των. Τότε διετάχθη νὰ μεταβῶ καὶ παρουσιασθῶ δι' ὑπηρεσίαν εἰς τὴν ἐν Λαρίσῃ Διεύθυνσιν Μηχανικοῦ, ὑπαγομένην εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἐδρεύοντος ἐν Λαρίσῃ μὲ ἀρχιστράτηγον τὸν τότε διάδοχον Κωνσταντῖνον. Ἡ Διεύθυνσις

Μηχανικοῦ Λαρίσης διηυθύνετο παρὰ τοῦ λοχαγοῦ τοῦ μηχανικοῦ Κοντογιάννη Πατρόκλου, ἀμέσως ἀρχαιοτέρου τοῦ ἐν τῷ Γενικῷ Ἐπιτελείῳ ὑπηρετοῦντος συμμαθητοῦ του ἐν τῷ Σχολείῳ τῶν Εὐελπίδων λοχαγοῦ τοῦ μηχανικοῦ Δούσημανη Βίκτωρος. Ἡ μεταξύ τῶν δύο τούτων λοχαγῶν ἀντιζηλία ἦτο ἀπίστευτος εἰς βάρος δυστυχῶς τῆς εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἐπιβεβλημένης ἀρμονικῆς πάντων συνεργασίας. Ἀναφέρω τὴν λεπτομέρειαν ταύτην, διότι ἀμφότεροι κατεῖχον σοβαρὰς ὑπευθύνους θέσεις ἐν τῷ ἐν Λαρίσῃ Ἐπιτελείῳ.

Τὸ πρῶτον μετέβαινον εἰς παραμεθόριον διαμέρισμα, ἐγκατασταθεὶς ἐν Λαρίσῃ προσωρινῶς, ἐλλείψει χώρου ἐν ξενοδοχείῳ, εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ ἀπουσιάζοντος συγγενοῦς μου ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Φραντζῆ Ἀμβροσίου. Οὗτος κατὰ τὴν κρατοῦσαν τότε περιορισμένην στρατιωτικὴν ἀντίληψιν, περὶ μεμονωμένων τοπικῶν ἐπικρατήσεων, εἶχε διαταχθῆ νὰ μεταβῆ, μεθ' ἐνὸς οὐλαμοῦ τῆς πυροβολαρχίας του, εἰς τὸν παρὰ τὴν Μελοῦναν μεθοριακὸν σταθμὸν Ταφῆλ Βρύση, ὅπου μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μου εἰς Λάρισαν τὸν ἐπεσκέφθη, καὶ διὰ νὰ μὴ ὑποπίπτῃ εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐναντι τοῦ σταθμοῦ μας τουρκοῦ φυλακίου, εἶχον περιβληθῆ τόσοσιν αὐτὸς ὅσων καὶ οἱ ἄνδρες τοῦ οὐλαμοῦ του εὐζωνικὴν στολὴν, ἵνα ἐκλαμβάνωνται ὡς ἄνδρες τοῦ ἐξ εὐζώνων συγκεροτημένου ἑλληνικοῦ φυλακίου Ταφῆλ Βρύση. Ἄλλ' αἰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀρξάμενοι πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ συνενωθῶσι μετὰ τῆς πυροβολαρχίας των, ἥτις ὁμολογουμένως ὑπῆρξε μία τῶν ὀλίγων μονάδων, αἵτινες ἐξεπλήρωσαν τόσοσιν εὐόρκως τὸ καθῆκον των.

Ὁ ἀτυχὴς ἐκεῖνος πόλεμος, δημιουργημα ἀκρίτου πατριωτισμοῦ, διεξαχθεὶς μὲ πρωτοφανῆ ἔλλειψιν πολεμικῆς παρασκευῆς, ἄνευ προδιαγεγραμμένου σχεδίου, μὲ ἀριθμητικὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιπάλου εἰς τὸ διπλάσιον σχεδόν, ἀντιπάλου ἐμπειροπολέμου καὶ ἐξωπλισμένου τελειότερου ἡμῶν, ἐπόμενον ἦτο νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν συντριπτικὴν ἤτταν εἰς ἣν κατέληξεν. Εὐθύς ἀπὸ τῆς πρώτης συγκρούσεως κατεδείχθη ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀντιπάλου, ἐκτοπίσαντος ἀμέσως ἡμᾶς ἐξ ὅλων τῶν παραμεθωρίων σταθμῶν πλὴν τῶν ἐν Νεζερῶ τοιούτων, οἵτινες ὑπεχώρησαν ὀλίγον βραδύτερον, ἀπειληθείσης διὰ κυκλώσεως τῆς ὑποχωρήσεώς των. Μετὰ τὰς συνοριακὰς συμπλοκὰς αἱ ἐπιχειρήσεις διεξήχθησαν ἐπὶ τῆς πρὸ τοῦ Τυρνάβου καὶ τῶν Δελερίων πεδιάδος, ὅπου μετὰ ὀλιγοήμερον ἀντίστασιν ἤττηθεις ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς διετάχθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Φάρσαλα, ἵνα ἔχῃ τὸν καιρὸν καὶ δυνηθῆ καὶ ἀνασυνταχθῆ ἐκεῖ, κατόπιν τῆς πλήρους διαλύσεως, εἰς ἣν περιῆλθεν ὡς ἐκ τῆς ἐν Δελερίοις ἤττης του, ἐγκαταλείψας οὕτω καὶ τὰ πρόσκαιρα ὀχυρωματικὰ ἔργα τοῦ προγεφυρώματος τῆς Λαρίσης, ὡς καὶ τὰς ἐξελισσομένας διαδοχικῶς ἀμυντικὰς γραμμὰς ἀπὸ Λαρίσης μέχρι Φαρσάλων. Τὸ ἐσπέρας τῆς προηγουμένης τῆς ὑποχωρήσεως

ἐκ Δελερίων εἶχον διαταχθῆ νὰ παρασκευάσω τὴν ἀνατίναξιν δύο ὑποστηριγμάτων τῆς γεφύρας Λαρίσης. Εὐτυχῶς ὅτι ἡ γέφυρα δὲν ἀνετινάχθη, διότι θὰ κατεστρέφετο ἀδικαιολογήτως ἐν τεχνικὸν ἔργον, ἀφοῦ ὡς ἐκ τοῦ ἀβαθοῦς τοῦ ποταμοῦ ἡ τοιαύτη ἀνατίναξις οὐδεμίαν ἀπολύτως δυσχέρειαν θὰ ἔφερεν εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ εἶδησις τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς πόλεως μετεδόθη ἀσπραπιαίως ἀνὰ τὴν πόλιν κατὰ τὴν ὥραν τῆς περιφορᾶς τῶν Ἐπιταφίων, ἔντρομος δὲ ὁ πληθυσμός, μὲ τὸ ἐρριζωμένον βαθέως θρησκευτικὸν του αἴσθημα, προσεπάθει διὰ τῆς εὐλαβεστέρας ἐκδηλώσεως τῆς πρὸς τὴν θρησκείαν ἀφοσιώσεώς του, νὰ ἐμπιστευθῆ τὴν περαιτέρω σωτηρίαν του εἰς τὴν θείαν ὑπερτάτην προστασίαν. Τὴν ἐπομένην λίαν πρῶτ' ἔβλεπέ τις πλῆθος ἐν ἄλλοφροσύνῃ διατελοῦν, νὰ ἐγκαταλείπη τὰς οἰκίας του καὶ νὰ φεύγῃ πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ἐνδεχομένην ὠμότητα τοῦ προαιωνίου ἐχθροῦ εἰσερχομένου νικητοῦ εἰς τὴν πόλιν. Ἡ πρὸς Φάρσαλα ὁδὸς ἦτο πλήρης στρατευμάτων ἐν διαλύσει ὑποχωρούντων ἀναμιξῆ μετὰ γυναικοπαίδων συναποκομιζόντων ὅ,τι ἦτο δυνατὸν ἐν τοιαύταις στιγμαῖς νὰ συναποκομίσωσι πρὸς συντήρησίν των. Ἡ ἀπαισία αὐτῆ εἰκὼν παραμένει ἔκτοτε ζωηρὰ καὶ ἀνεξίτηλος εἰς τὴν μνήμην μου. Ὁ ὑποχωρήσας Ἑλληνικὸς Στρατὸς κατέλαβε τὴν πρὸ τῶν Φαρσάλων ἀμυντικὴν γραμμὴν, πλὴν τῆς ταξιαρχίας Σμολένσκη, ἣτις ὡς συντεταγμένη ἐκ Ρεβενίου διετάχθη νὰ μεταβῆ ἐσπευσμένως εἰς Βελεστῖνον, ἵνα προστατεύσῃ τὸν ἐκεῖ κόμβον συγκοινωνιῶν. Ἡ ταξιαρχία ὄντως συμμορφουμένη πρὸς τὴν διαταγὴν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου διηυθύνθη ἐσπευσμένως πρὸς Βελεστῖνον καὶ τὴν ἐσπέραν τῆς 17ης εὐρίσκοντο ἐκεῖ τὸ βον Εὐζωνικὸν Τάγμα, ὅπερ ἀμέσως ἔθεσε προφυλακὰς πρὸ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ, μία μοῖρα πυροβολικοῦ, μία ἴλη ἵππικοῦ, εἰς λόχος μηχανικοῦ καὶ δύο λόχοι τοῦ 7ου Συντάγματος Πεζικοῦ. Ὁ ἐχθρὸς εἶχε τὴν πληροφορίαν ὅτι τὸ Βελεστῖνον δὲν κατέχεται παρ' ἡμῶν, ἀπέστειλε δὲ τμημα ἵππικοῦ πρὸς ἀναγνώρισιν καὶ ἂν ὄντως δὲν κατέχεται μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ τὸ καταλάβῃ. Τὸ ἐχθρικὸν ἵππικὸν εὔρε κατελιγμένον τὸ Βελεστῖνον παρ' ἡμετέρων στρατευμάτων καὶ μετὰ ἀνταλλαγὴν πυροβολισμῶν τινων μεταξὺ τῶν προφυλακῶν μας ἀπεσύρθη. Τὰ τμήματα τῶν προφυλακῶν, ἅτινα ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, παρέμειναν ἀκλόνητα εἰς τὰς θέσεις των, ὅλαι δὲ αἱ λοιπαὶ μονάδες, αἱ εὐρεθεῖσαι ἐν Βελεστίνῳ, χωρὶς κἂν ν' ἀντικρύσωσιν ἐχθρόν, ὑπέστησαν πανικὸν εἰς βαθμὸν ὥστε τὸ μὲν πυροβολικὸν νὰ μεταβῆ εἰς Βόλον, ἡ ἴλη ἵππικοῦ εἰς Ἀλμυρὸν καὶ ὁ λόχος μηχανικοῦ εἰς Πιλάφ Τεπέ. Ταῦτα γνωρίζω αὐθεντικῶς ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Σμολένσκη, εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ ὁποίου ὑπηρέτησα βραδύτερον. Ἡ περίπτωσις αὕτη, ἣν ἐπίτηδες ἀφηγήθην ἐν σχετικῇ λεπτομερείᾳ, εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ἀγνωρισμένης ἀρχῆς, ὅτι ὁ πανικὸς δὲν εἶναι πάντοτε ἀπόρροια ὑφισταμένουπραγματικοῦ κινδύνου, ἀλλ' ἐπίδρασις ψυχολογικῶν συνθηκῶν εἰς ἐπτοημένον

στράτευμα και μάλιστα ὅσον πολυπληθέστερον εἶναι τοῦτο τόσον καταστρεπτικώτερα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πανικοῦ.

Τὰ αὐτὰ στρατεύματα ἐπανελθόντα εἰς τὰς θέσεις των καὶ συνενωθέντα μεθ' ὀλοκλήρου τῆς ταξιαρχίας ἀπέκρουσαν σθεναρώτατα σφοδροτάτην ἐπίθεσιν τοῦ ἐχθροῦ τὴν 21ην καὶ 22αν ἐν Βελεστίνῳ ἤτοι μετὰ τέσσαρας ἡμέρας, ἐπισύραντα τὴν ἰδιάζουσαν ἐκτίμησιν ὄχι πλέον τοῦ ἀρχιστρατήγου μόνον ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἑθνους ὀλοκλήρου διὰ τὴν θριαμβευτικὴν ἐκείνην δρᾶσιν των. Τὴν 23ην ἠναγκάσθησαν κατόπιν διαταγῆς νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸς Ἀλμυρόν, ἵνα προστατεύσωσι τὸ δεξιὸν τῆς ἐν Δομοκῷ παρατάξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ ἐχθρὸς ἐπετέθη κατὰ τοῦ πρὸ τῶν Φαρσάλων παρατεταγμένου στρατοῦ μας, ὃν ἐξετόπισε καὶ ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς Δομοκόν. Εὐτυχῶς ὅτι ἡ τὸ δεξιὸν τῆς ἐχθρικής παρατάξεως κατέχουσα ὑπὸ τὸν Χαϊρῆ πασᾶν τουρκικὴ μεραρχία, εὐρισκομένη εἰς τὴν Καρδίτσαν, καίτοι εἶχε διαταχθῆ νὰ καταλάβῃ τὸ Τσαμάσι καὶ τὴν Ἀγόριανην, ὁπότε ἡ πρὸς Δομοκόν ὑποχώρησις θὰ ἦτο σχεδὸν ἀδύνατος, δὲν προέβη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ταύτης καὶ οὕτω ἠδυνήθη εὐχερῶς νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς Δομοκόν ὁ στρατός μας.

Κατὰ τὴν ἐν Φαρσάλοις συγκέντρωσιν τοῦ στρατοῦ μας ἰδρύθη μία νέα ταξιαρχία κληθεῖσα «Εἰδικὴ Ταξιαρχία», ἣτις ἐτέθη ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ συνταγματάρχου Κακλαμάνου καὶ εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τῆς ὁποίας ἐτοποθετήθη, μετατεθεὶς ἐκ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου.

Ἐν Φαρσάλοις ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ὁ Διάδοχος, βλέπων τὴν πλήρη ἀνεπάρκειαν τῆς σχεδὸν ἀνυπάρκτου τότε ἐπιμελητείας καὶ ἐκείνης τυρβαζούσης περὶ τοὺς τύπους, π.χ. κατὰ ποῖον τρόπον θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ διαγραφὴ μιᾶς ὀκτῆς κριθῆς ἢ ἐνὸς ἄρτου εὐρωπιῶντος, ἀφ' ἑτέρου καὶ τὸν στρατὸν γογγύζοντα διὰ τὴν στέρησιν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἄρτου του, ἐκάλεσε πάραυτα τὸν ἐν Λαμῖα διαμένοντα ἱκανώτατον καὶ λίαν πεπειραμένον, καίτοι στερούμενον εἰδικῆς μορφώσεως, χορηγητὴν Κ. Ἀγαθοκλῆν, ἵνα παρουσιασθῇ ἐνώπιόν του. Ὁ εὐφυῆς αὐτὸς ἐπιχειρηματίας, μόλις ἔλαβε γνῶσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης τοῦ Διαδόχου, ἀντιληφθεὶς βεβαίως ὅτι ἡ πρόσκλησις του αὕτη ἀσφαλῶς θ' ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ τοῦ ἀνατεθῇ ἡ ἀρτοδοσία τοῦ στρατοῦ, διέταξεν αὐτοστιγμὴ διὰ λογαριασμόν του ὅλους τοὺς κλιβάνους Λαμίας νὰ παρασκευάζωσι συνεχῶς ἄρτους, ὅσους ἠδύναντο περισσοτέρους, ἔχων ὑπ' ὄψει του ὅτι ἂν μὲν τοῦ ἀνετίθετο, ὡς διέβλεπεν, ἡ χορήγησις τοῦ ἄρτου, θὰ ἐνεφανίζετο ἀπέναντι τοῦ Διαδόχου ἐπαρκέστατος εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, ἀνακουφίζων οὕτω τὸν μαχόμενον στρατὸν, ἂν πάλιν δὲν τῷ ἀνετίθετο, θὰ ἐπωλεῖτο ὁ ἄρτος μὲ κάποιαν ζημίαν, ἣτις δι' αὐτὸν δὲν θὰ ἦτο σοβαρὰ πολὺ. Πράγματι μετέβη εἰς Φάρσαλα τὸ ταχύτερον καὶ ἀμέσως ἐζήτησε νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιον τοῦ Διαδόχου μετὰ τοῦ ὁποίου διεξήχθη ὁ ἐξῆς ἀξιωμανημόνευτος διάλογος : «Κύριε Ἀγαθοκλῆ, ἡ πατρις ἀξιοὶ ἀπὸ σᾶς νὰ τῆς προσφέρετε τὰς ὑπηρεσίας σας κατὰ τὴν πολεμικὴν ταύτην περι-

οδον, ὡς χορηγητῆς τοῦ ἄρτου. Σᾶς παρακαλῶ νὰ μοῦ εἰπῆτε μετὰ πόσας ἡμέρας, παρασκευαζόμενος θὰ εἴσθε εἰς θέσιν νὰ τροφοδοτήσετε τὸ στράτευμα». Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ἀμέσως ὁ εὐφυσέστατος Ἀγαθοκλῆς: «Ὑψηλότατε, ὅσος χρόνος ἀπαιτεῖται διὰ νὰ μεταφέρουν τὰ μεταφορικά σας μέσα τὸν ἄρτον ἐκ Λαμίας μέχρι τοῦ στρατοπέδου σας».

Ὁ Διάδοχος ἐκπληκτος ἤκουσε τὴν τοιαύτην ἀπάντησιν τοῦ ὀξυνουστάτου Ἀγαθοκλέους καὶ ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐδέποτε ἐστερήθη τῶν ἀναγκαιῶν ἐφοδίων του ὁ στρατὸς τόσον κατὰ τὴν ὑπόλοιπον πολεμικὴν περίοδον, ὅσον καὶ κατὰ τὴν περὶ τὴν Λαμίαν μακρὰν ἐπισταθμίαν του, ὡς ἐπίσης καὶ καθ' ὅλην τὴν μετέπειτα πρὸς ἀνακατάληψιν τῆς Θεσσαλίας κίνησίν του. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐθεώρησα καλὸν νὰ μνημονεύσω διὰ νὰ ἐπισφραγίσω ἐναργέστερον τὴν πρωτογενῆ κατάστασιν εἰς ἣν ἀπὸ ὀργανωτικῆς καὶ δὴ ἀπὸ ἐπιμελητειακῆς ἀπόψεως διετέλει ὁ στρατὸς μας.

Ἄμα τῇ ἐκ Φαρσάλων ὑποχωρήσει τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ἡ Εἰδικὴ Ταξιαρχία διετάχθη νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀγόριανην, τοῦτέστι νὰ ἀπαρτίσῃ τὸ ἀριστερὸν τῆς ἐν Δομοκῶ παρατάξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ. Ὁ ἡμέτερος στρατὸς ἐκτοπισθεὶς τὴν 23ην Ἀπριλίου ἐκ Φαρσάλων κατέλαβε τὴν προνομιακῶς φύσει ὀχυρὰν γραμμὴν Δομοκοῦ μὲ ἀναπεπταμένον καὶ πλήρως ἀπεψιλωμένον τὸ πρὸ αὐτῆς ἔδαφος, μόνον δ' οἱ στάχεις τῶν καλλιεργημένων ἀγρῶν, ἀνεπτυγμένων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, παρουσίαζον ποιὰν τινα ἀπὸ θέας προκάλυψιν εἰς τὸν ἐπιτιθέμενον ἐχθρόν. Τὴν 5ην Μαΐου ἀναπτυχθεὶς ὁ ἐχθρὸς καθ' ὅλον τὸ μέτωπον ἐπετέθη καθ' ἡμῶν μετὰ σφοδρότητος, λόγῳ δὲ τῆς μεγάλης ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς του, οὐ μόνον ὀλόκληρον τὸ μέτωπον κατῶρθωσε νὰ ἀπασχολήσῃ διὰ τῆς ἐπιθετικῆς του ἐνεργείας, ἀλλὰ καὶ δυνάμεις διαθεσίμους ἐπαρκεῖς εἶχεν εἰσέτι, ὥστε νὰ ὑπερκεράσῃ τὴν παράταξίν μας ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ. Τὸ θέαμα τῆς μάχης ταύτης ὑπῆρξεν ὑπέροχον. Ἐβλεπέ τις ὀλόκληρον τὴν παράταξίν μας σθεναρῶς ἀμυνομένην. Εἰς δὲ τὸ ἄκρον ἀριστερὸν τὸ ὑπὸ τὸν Τερτίπην τμημα ὁμοῦ μετὰ τῶν ὑπὸ τὸν λοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ Βαρατάσῃν Γαριβαλδινῶν ἀντεπετέθη καὶ κατεδίωξε μάλιστα τὸν ἐχθρὸν ἐπὶ τῆς πεδιάδος.

Κατὰ τὴν ἀντεπίθεσιν ἐκείνην ἐφονεύθη καὶ ὁ ἀείμνηστος Βαρατάσῃς Π., εἷς ἐκ τῶν φιλοτιμοτέρων καὶ μᾶλλον εὐπαιδευτῶν ἀξιωματικῶν μας, προερχόμενος ἐξ εὐρωπαϊκῆς σχολῆς. Ἡ μετὰ σθένους ἀπόκρουσις τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην, εἶχεν ἀναπτέρῳσει μὲγάλως τὸ ἦθικόν τοῦ στρατοῦ μας, ἀνεμένομεν δὲ ἐναγωνίως τὴν ἐπομένην, ἵνα δι' ἀντεπιθέσεως καταδιώξωμεν τὸν ἐχθρόν. Τὴν νύκτα παραδόξως λαμβάνομεν διαταγὴν ὑποχωρήσεως διὰ Καίτσας εἰς Γιαννιτσοῦν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ὑπάτην. Ὁ ἐχθρὸς ὑπερκεράσας τὴν παράταξίν μας διὰ τοῦ δεξιοῦ ἠπείλει τὴν ὑποχώρησιν ὀλοκλήρου τοῦ στρατοῦ διὰ καταλήψεως τῆς πρὸς Λαμίαν μόνης ὑπαρχούσης ἀμαξιτῆς συγκοινωνίας. Τούτου ἔνεκεν τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον, παρ' ὅλην τὴν σθεναρὰν ἀπόκρουσιν τοῦ

ἐχθροῦ, ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ γενικὴν ὑποχώρησιν τοῦ κέντρου πρὸς Δερβὲν Φούρκαν καὶ πρὸς τὴν Ὑπάτην τοῦ ἀριστεροῦ μας.

Τὴν πρωΐαν τῆς 6ης Μαΐου καταρτίσαντες μίαν φάλαγγα μὲ ἰσχυρὰν ὀπισθοφυλακὴν, διηυθύνθημεν πρὸς τὰ διὰ τῆς διαταγῆς ὑποδεικνυόμενα μέρη. Δὲν λησμονῶ τὴν ὄντως πατρικὴν στοργὴν μεθ' ἧς μὲ περιέβαλλεν ὁ ἀείμνηστος διοικητὴς μου Κακλαμᾶνος καὶ τοῦτο διότι ἔκαμνε σύγκρισιν τῆς ἐκ Νεζε-ροῦ ὑποχωρήσεώς του μὲ τὴν τοιαύτην τῆς Ἀγόριανης. Ἐν Νεζερωῖ εὐρέθη ἄνευ ἐπιτελοῦς μὲ ἓνα ὑπασπιστὴν μόνον καὶ τοῦτον φιλάσθενον καὶ ἀνίκανον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ὁπότε ἠναγκάζετο μόνος αὐτὸς ν' ἀντιμετωπίζῃ τὰς δημιουργουμένας πολλαπλᾶς ἀνάγκας, ἐνῶ ἐν Ἀγόριανη καὶ διαταγὴ ἐπιχειρήσεων εἶχεν ἐγκαίρως ἐκδοθῆ καὶ διαταγὴ τῆς ὑποχωρήσεως εἶχε συνταγῆ κανονικῶς, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρξῃ κενὸν δυνάμενον νὰ προκαλέσῃ οἰανδήποτε ἐπίκρισιν κατ' αὐτοῦ. Ἐν Ὑπάτῃ συγκεντρωθείσης ὀλοκλήρου τῆς 2ας Μεραρχίας, ἧς ὁ διοικητὴς στρατηγὸς Μαυρομιχάλης εἶχε τραυματισθῆ εἰς τὴν μάχην Δομοκοῦ καὶ εἰς τὴν δύναμιν τῆς ὁποίας ἀνῆκε καὶ ἡ Εἰδικὴ Ταξιαρχία, ὁ Κακλαμᾶνος ὡς ἀρχαιότερος ὄλων ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν ταύτης, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ συνταγματάρχου Ψαρροδήμου, ἰσχυριζομένου ὅτι ὁ Διάδοχος εἰς αὐτὸν ἐνεπιστεῦθη τὴν διοίκησιν τῆς μεραρχίας καὶ μάλιστα ἐν ὥρᾳ μάχης, μετὰ τὸν τραυματισμὸν τοῦ μεράρχου. Τὴν διαφωνίαν ταύτην ἔλυσε τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον, ἀναγνωρίσαν εἰς τὸν Κακλαμᾶνον τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητός του δικαιώματα. Ὄντως εἰς τὸν Ψαρροδήμον εἶχεν ἀνατεθῆ, ἀλλὰ προσωρινῶς μόνον, μετὰ τὸν τραυματισμὸν τοῦ μεράρχου, ἡ διοίκησις τῆς μεραρχίας, διότι οὗτος εὐρίσκετο πλησιέστερον πρὸς τὸ κέντρον, ἐνῶ ὁ Κακλαμᾶνος εὐρίσκετο εἰς τὸ ἀριστερόν, ἡ δὲ μάχη ἐσυνεχίζετο καὶ εἶχεν ἐπομένως ἀνάγκην ἀμέσου διοικήσεως ἢ μεραρχία. Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἐπεισοδίου. Ὁ ἐχθρὸς μετὰ τὴν μάχην Δομοκοῦ μᾶς κατεδίωξε πρὸς Δερβὲν Φούρκαν, ὅπου διεξήχθη ἐπίσης μάχη ὑποχωρήσεως συνεχισθεῖσα καὶ τὴν 7ην Μαΐου. Τὴν 8ην Μαΐου ἐνῶ ἐμάχετο ὑποχωρῶν πρὸς Λαμίαν ὁ στρατός μας, ὁ τότε νομάρχης Κ. Ἔσλιν ἐπιβάς ἀμάξης φεροῦσης λευκὴν σημαίαν, μὲ προφανῆ κίνδυνον τῆς ζωῆς του, διηυθύνθη πρὸς τὸν ἐχθρόν, πρὸς ὃν ἀνεκοίνωσεν ὅτι ὑπεγράφη ἀνακωχὴ καὶ ὅτι δέον νὰ παύσουν αἱ ἐπιχειρήσεις καὶ οὕτω ἐσώθη ἡ Λαμία ἀπὸ τῆς καταλήψεως ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ.

Οὕτως ἔληξεν ἀδόξως ὁ πόλεμος ἐκεῖνος, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ κηλιδώσῃ τὴν ἔνδοξον ἱστορίαν μας. Εὐτυχῶς ὅτι ἡ εὐμένεια τῆς Εὐρύπτης δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἐχθρόν νὰ καρπωθῆ ἑδαφικὰ ὀφέλη, συμφώνως πρὸς προγενεστέραν διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων, ἀλλὰ νὰ περιορισθῆ εἰς ἐλαφρὰν στρατηγικὴν διαρρῦθμισιν τῶν συνόρων, ἧτις καὶ ἐγένετο καὶ εἰς καταβολὴν μιᾶς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως ἐξ 100 ἑκατομμυρίων φράγκων. Ἡμεῖς ἀφ' ἐτέρου ἐκερδίσαμεν

τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Κρήτης, κηρυχθείσης αὐτονόμου ἡγεμονίας μὲ πρῶτον ἡγεμόνα τὸν υἱὸν τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος πρίγκηπα Γεώργιον. Συνέπεια τοῦ ἀτυχοῦς ἐκεῖνου πολέμου ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ Διεθνοῦς Οἰκονομικοῦ Ἐλέγχου ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ὅστις καίτοι ἐμφανίζει μείωσιν τῶν κυριαρχικῶν μας δικαιωμάτων ὡς ἀνεξαρτήτου Κράτους, ἐν τούτοις, ὀφείλομεν νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ἀπέβη οὐσιαστικῶς ἐπωφελῆς εἰς τὴν περαιτέρω οἰκονομικὴν ἡμῶν ἀποκατάστασιν.

Μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν καὶ τὴν σύναψιν τῆς ἀνακωχῆς, ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς παρέμεινε κατηυλισμένος εἰς τὴν κοιλάδα Σπερχειοῦ, ἀναμένων τὴν ὑπογραφὴν τῆς ὀριστικῆς εἰρήνης, ἣτις ἐγένετο τὴν 21ην Νοεμβρίου 1897. Τὸ ἐν Κρήτῃ τμήμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ἀνακληθὲν κατὰ Μάιον, ἀπεστάλη εἰς κοιλάδα Σπερχειοῦ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐκεῖ κατηυλισμένου στρατοῦ μας. Ἡ 2α Μεραρχία εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἐν Μώλῳ, διοικητῆς δ' αὐτῆς ὤρισθη ὁ στρατηγὸς Σμολένσκις, ὅστις τότε προήχθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν στρατιωτικὴν του δρᾶσιν κατὰ τὸν πόλεμον καὶ ἰδίᾳ διὰ τὰς ἐν Βελεστίνῳ δάφνας, ἐπειδὴ δ' οὗτος ἀπουσίαζεν εἰς Ἀθήνας, τὴν διοίκησιν τῆς μεραρχίας εἶχεν ἀναλάβει ὡς ἀρχαιότερος ὁ συνταγματάρχης Κακλαμᾶνος, ὅστις μὲ παρέλαβε καὶ εἰς τὴν νέαν του θέσιν.

Κατὰ τὴν ἐν Μώλῳ παραμονὴν μας διετάχθη ἡ μᾶλλον προὔκალεσα τὴν ἔκδοσιν τῆς διαταγῆς, ὅπως μεταβῶ πρὸς ἀναγνώρισιν τῶν ἀνὰ τὸν Παρνασσὸν ὄρεινῶν διαβάσεων. Πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ταύτης μετέβην συνοδευόμενος παρ' ἐνὸς ἐπίπτου ἀγγελιαφόρου. Ἐκ Μώλου καὶ διὰ τῆς ἱστορικῆς θέσεως Βρύση-Φουντάνα, ὅπου κατὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα διεξήχθησαν συγκρούσεις ὁμογενῶν μετὰ Τούρκων, ἔφθασα εἰς Ἑλάτειαν (Δραχμάνι) καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀμφίκλειαν (Δαδί), ὅπου διενυκτέρευσα. Τὴν ἐπομένην, ἀφοῦ ἔλαβον ἀσφαλεῖς ὁδηγίας παρὰ τῶν κατοίκων, ἀνῆλθον πρὸς μίαν τῶν κορυφῶν τοῦ Παρνασσοῦ διὰ τῆς Μονῆς Παναγίας, ἐφ' ὅσον δ' ἀνηρχόμεν καὶ ὁ ὀρίζων καθίστατο εὐρύτερος ἐπὶ τοσοῦτον καθίστατο τὸ θέαμα μεγαλοπρεπέστερον. Ἐκεῖνο ὅπερ προὔκალεσε τὴν ἰδιάζουσαν προσοχὴν μου ἦτο ὅτι κατὰ μέγα μέρος τῆς ἐξελιξέως τῆς πρὸς τὴν κορυφὴν διαδρομῆς μας ἐχωρίζοντο διὰ τῆς στενῆς ὄρεινῆς ἀτραποῦ τὴν ὁποίαν ἠκολουθοῦμεν εἰς δύο ἀντιμέτωπα στρατόπεδα αἱ ἐλάται καὶ αἱ πεῦκαι· οὔτε μία ἐλάτη ἐντὸς πευκῶνος παρετηρεῖτο, ἀλλ' οὔτε καὶ μία πεύκη ἐντὸς τῶν ἑναντι ἐλατῶν. Τὴν παρατήρησίν μου ταύτην ἔθεσα ὑπ' ὄψει γνωστοῦ μου ξένου δασολόγου ἐπιστήμονος, ὅστις μοῦ ἐδικαιολόγησε ταύτην ὡς ἀπόρροιαν ὑπογείου περὶ ἐπικρατήσεως ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν βλαστῆσεων καὶ ὅτι ἐντὸς πευκῶνος τυχὸν ἀναφαινομένη ἐλάτη ἀποπνίγεται εὐθὺς ἐν τῇ γενέσει τῆς ὑπὸ τῶν ἀνταγωνιζομένων πέριξ αὐτὴν πεύκων καὶ τάνάπαλιν.

Μετὰ ὑπερτρίωρον συνεχῆ ἀνάβασιν ἔφθασα εἰς μίαν τῶν κορυφῶν τοῦ

Παρνασσού κατά τι χαμηλοτέραν τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς «Λιάκουρα» μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι, ἡ μὲν Λιάκουρα εἶναι ἀπεψιλωμένη ἐντελῶς, ἐστερημένη οἰασ-
 δήποτε βλαστήσεως, ἐνῶ τὸ Γιαννίτσαρι εἶναι κατάφυτον μὲ ὀργιάζουσας ἐν
 αὐτῷ τὴν βλάστησιν, χρησιμοποιοῦμενον κατὰ τὸ θέρος πρὸς διατροφὴν ποι-
 μνίων. Ἐκ τοῦ ὕψους ἐκείνου ἐθαύμασα τὸ μεγαλοπρεπέστατον θέαμα τοῦ
 ἀπλουμένου ἐκτεταμένου ὀρίζοντος τόσον πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ
 τὴν πέραν τούτου Πελοπόννησον, ὅσον καὶ πρὸς τὴν προσκειμένην σχεδὸν ὄρο-
 σειρὰν τῆς ὄντως ληστοτρόφου Γκιώνας. Αἱ δασικαὶ καλλοναὶ τοῦ ὄρειοῦ τού-
 του ὄγκου, τοῦ εὐλόγως ὑπὸ τῆς μυθολογίας χαρακτηρισθέντος ὡς ἐνδαιτιήμα-
 τος τῶν Μουσῶν, εἶναι πάμπολλαι, διὰ τοῦτο ὁ Παρνασσὸς δέον νὰ θεωρῆται
 ὄχι μόνον ὡς ἱερός τῆς μυθολογίας χώρος, ἀλλὰ καὶ ὡς φυσικὸν προάσπισμα
 ὄλων τῶν περὶ αὐτὸν διαβάσεων. Ἐκ τῆς κορυφῆς Γιαννίτσαρι κατῆλθον εἰς τὸν
 τόπον τοῦ ἀρχαίου Μαντείου τῶν Δελφῶν, ἐλούσθην εἰς τὰ νάματα τῆς Καστα-
 λίας, ἐθαύμασα τὰ ἐκεῖ μεγαλουργήματα τῶν ἀρχαίων προγόνων μας καὶ διε-
 νυκτέρευσα ἀναπαυτικώτατα εἰς φιλικὸν οἴκημα. Τὴν ἐπομένην ἐκ Δελφῶν
 ἐκκινήσας διέσχισα τὸν ὀνομαστὸν ἐλαιῶνα τῆς Ἀμφίσσης, κατέληξα εἰς Ἀμ-
 φισσαν, ὅπου ἠναγκάσθην ἐπίσης νὰ διανυκτερεύσω, προκειμένου νὰ τακτοποι-
 ῆσω τὰς ἐκ τῆς ἐπιτοπίου ἀναγνωρίσεως καὶ τῶν συλλεγεῖσῶν πληροφοριῶν
 ἐντυπώσεις μου.

Τὴν ἐπομένην ἀναχωρήσας ἐξ Ἀμφίσσης διῆλθον διὰ Τοπόλιας καὶ διὰ
 τῆς συνεχῶς ἐξελισσομένης διὰ τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ Παρνασσοῦ ἀμαξι-
 τῆς ὁδοῦ, ὀπότεν ἐθαύμασα τὴν μεταξὺ Γκιώνας καὶ Παρνασσοῦ κλεισώρειαν
 καὶ διὰ τῆς ἱστορικῆς θέσεως τῆς Ἀμπλιανῆς, ὅπου κατὰ τὸ 1824 διεξήχθησαν
 αἱ μετὰ τῶν Τούρκων ἐπιτυχεῖς συγκρούσεις τῶν ἡμετέρων, κατέληξα εἰς τὴν
 ἐπίσης ἱστορικὴν Γραβιὰν τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου καὶ ἐκεῖθεν διηυθύν-
 θην εἰς τοὺς περὶ τὴν Δαμάσταν τῆς Λαμίας καταυλισμοὺς τοῦ στρατοῦ μας.
 Ἐναγκάσθην νὰ ἐκταθῶ ὀλίγον ἐπὶ τῆς ἀναγνωρίσεως ταύτης, διότι εἶναι μία
 ἀπὸ τὰς ὠραιότερας ἐκδρομὰς τοῦ βίου μου.

Βραδύτερον, ἐπανελθόντος τοῦ στρατηγοῦ Σμολένσκη, ἐξηκολούθησα
 παραμένων εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τῆς μεραρχίας κατ' ἐντολὴν τοῦ στρατηγοῦ.
 Ὁ Σμολένσκη ἐσυνήθιζε νὰ συντρώγῃ μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ ἐπιτελείου του,
 ἐκεῖ δὲ τὸν ἠκούσαμεν ἀφηγούμενον διάφορα ἐπεισόδια πολέμου ἢ τῆς κρατούσης
 πολιτικῆς καταστάσεως. Ἡ ἀγῆλη τῶν πολεμικῶν του ἐπιτυχιῶν τὸν εἶχε
 καταστήσει ἐπὶ τοσοῦτον δημοτικὸν ἐν Ἀθήναις, ὥστε ὅπουδῆποτε ἐνεφανί-
 ζετο ἀμέσως ἐσχηματίζετο λαϊκὴ συγκέντρωσις πρὸς ἐπευφημισμὸν του, κατὰ
 τὰς ζητωκραυγὰς δὲ τοῦ πλήθους συχνότατα ἠκούοντο ζητωκραυγαὶ ὑπὲρ αὐτοῦ
 ὡς ἐνδεδειγμένου δικτάτορος, διὰ τοῦτο ἀφηγούμενος τὰς τοιαύτας ἐκδηλώσεις
 τοῦ λαοῦ, ἐτόνιζε μετ' ἰδιαζούσης διακρίσεως, ὅτι προσέφερε κατὰ τὴν περίοδον
 ἐκείνην μεγάλας πρὸς τὸ Στέμμα ὑπηρεσίας διὰ τῆς ἐφεκτικῆς στάσεώς του.

Εἶτα διαταχθείσης μερικῆς ἀποστρατεύσεως, τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον διελύθη, ἐπανελθόντος τοῦ Διαδόχου εἰς Ἀθήνας, ὡς καὶ τοῦ στρατηγοῦ Σμολένσκη. Τότε τὴν διοίκησιν τοῦ ὅλου ἐν Λαμῖα στρατοῦ ἀνέλαβεν ὁ συνταγματάρχης Κακλαμᾶνος, ἐγκατασταθεὶς ἐν Λαμῖα, ὅπου παρέμεινε μέχρι τῆς μετ' ὀλίγους μῆνας ἀποστρατεύσεώς του, ὡς καταληφθέντος ὑπὸ τοῦ ὀρίου τῆς ἡλικίας.

Μετὰ τὴν ἀποστρατείαν τοῦ Κακλαμᾶνου, τὴν διοίκησιν τοῦ ἐν Λαμῖα στρατοῦ ἀνέλαβεν ὁ στρατηγὸς Βάσσος, ὅστις τότε εἶχε προαχθῆ ἔπίσης εἰς στρατηγὸν διὰ τὰς ἐξόχους πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας του, προκειμένου νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς Θεσσαλίας, συμφώνως τῇ ὑπογραφείσῃ εἰρήνῃ, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν στρατιωτικῶν ἀκολούθων τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ στρατηγοῦ Βάσσου ὑπῆρέθησα καθ' ὅλην τὴν ἐν Λαμῖα παραμονὴν του, κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἀνακατάληψιν τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐν Λαρίσῃ μέχρι τῆς εἰς Ἀθήνας ἀνακλήσεώς του.

Ὁ στρατηγὸς Βάσσος, ὡς ἐκπροσωπήσας τὸ διαμέρισμα τῆς Λαμίας, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ὁποίας εἶχε καὶ ἰδιόκτητον ἀγροτικὸν κτῆμα, κατὰ τὴν ἐθνοσυνέλευσιν τοῦ 1863, λόγῳ τῆς μορφώσεώς του, τῆς κοινωνικῆς του θέσεως ὡς ὑπασπιστοῦ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' καὶ τῆς οἰκογενειακῆς του προελεύσεως, ὡς γόνου τοῦ ἐκ τῶν ἡρώων τοῦ 1821 Βάσσου Μαυροβουινώτου, εἶχε κύρος ἄφθαστον καὶ ἐκτίμησιν ἰδιάζουσαν ἰδίᾳ ἐν τῇ πόλει τῆς Λαμίας, ἧς δήμαρχος ἦτο τότε ὁ Σκληθβανιώτης, τοῦ ὁποίου ἡ πενθερὰ κυρία Ροῦλοῦ εἶχε στενοὺς δεσμοὺς μετὰ τῆς γενετείας μου καὶ ἐκεῖθεν ἐκαλλιεργήθησαν στενοὶ φιλικοὶ δεσμοὶ μετὰ τῆς οἰκογενείας Σκληθβανιώτου, συνδεομένης ἐπίσης στενωῶς μετὰ τοῦ στρατηγοῦ, ἔνεκεν δὲ καὶ τῆς παρὰ τῷ στρατηγῷ θέσεώς μου εἶχον συνδεθῆ μεθ' ὀλοκλήρου τῆς διακρινομένης κοινωνίας τῆς Λαμίας.

Κατὰ τὴν ἐν Λαμῖα παραμονὴν μας εἶχεν ἀποφασισθῆ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων καὶ διαταχθῆ παλινόστησις ὅλων τῶν ἐκ Θεσσαλίας προσφύγων, οἵτινες ἠκολούθησαν τὸν Ἑλληνικὸν Στρατὸν κατὰ τὴν ὑποχώρησίν του. Διὰ τὴν παρακολούθησιν τῆς παλινόστησεως ὠρίσθησαν ἀνὰ εἷς ἀντιπρόσωπος ἐξ ἐκάστου τῶν ἐμπολέμων κρατῶν καὶ εἷς ἀντιπρόσωπος τῶν Δυνάμεων, ὡς διαιτητῆς ἐπὶ τῶν τυχόν ἐκάστοτε ἀναφυομένων διαφωνιῶν. Ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος εἶχεν ὀρισθῆ ὁ νομάρχης Λαμίας Κ. Ἐσλιν, ἐκ μέρους δὲ τῆς Τουρκίας ὁ συνταγματάρχης Ἰσμαὴλ Μαχῆρ βέης, Ἀλβανός, ὁμιλῶν ἀπταιστώς τὴν Ἑλληνικὴν, διευκολύνας μεγάλως τὴν παλινόστησιν, ἐκ μέρους δὲ τῶν Δυνάμεων εἰς ὑπολογαγὸς τοῦ Ἀγγλικοῦ Στρατοῦ. Τὸ Ἑλληνικὸν Στρατηγεῖον μὲ εἶχεν ὀρίσει ὡς ξεναγὸν τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Τουρκίας, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐξηρχόμην καθημερινῶς εἰς περίπατον ἀνὰ τὴν Λαμίαν καὶ διὰ τοῦ ὁποίου εἶχον γνωρισθῆ μετὰ τῶν τουρκικῶν προφυλακῶν εἰς βαθμόν, ὥστε μόνος νὰ ἐπισκέπτωμαι ταύτας ἔφιππος. Διοικητῆς τοῦ τουρκικοῦ συντάγματος τῶν προφυλακῶν ἦτο τότε

ὁ ἀντισυνταγματάρχης Τεφὴκ βέης, ὅστις, μετὰ τινὰ ἔτη ἐγκαταλείψας τὰς τάξεις τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ, προσεχώρησεν εἰς ἡμᾶς καὶ διωρίσθη μάλιστα καθηγητῆς τῆς Τουρκικῆς εἰς τὸ Σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων.

Ὁ Ἰσμαὴλ Μαχὴρ βέης μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐν Λαμῖα ὑπηρεσιακῆς του ἀποστολῆς, ἣν ὄντως διεξήγαγε μετὰ πολλοῦ φιλελληνισμοῦ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἐν τῷ στρατῷ θέσιν του. Μετὰ τοῦ Τούρκου τούτου ἀξιωματικοῦ διετήρησα ἐπ' ἀρκετὸν φιλόφρονα ἀλληλογραφίαν, καθ' ἣν μοι ἐξεδήλου πάντοτε τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀγάπην του.

Μετὰ 2-3 ἔτη διαβληθεὶς παρὰ τῶν περὶ τὴν αὐτὴν τοῦ σουλτάνου Ἀλβανῶν, ὡς μὴ ἀφωσιωμένος εἰς τὸ καθεστῶς, μετετέθη εἰς Ἰμεμένην, ὅπου διέβλεπε πολὺ ζοφερὸν τὸ μέλλον του. Διὰ τοῦτο ἀντὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ὀρισθεῖσαν νέαν του θέσιν, παραλαβὼν τὴν οἰκογένειάν του ὀλόκληρον κατέφυγεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἀμέσως ἐζήτησε τὸν πρῶην νομάρχην Λαμίας Κ. Ἔσλιν καὶ ἐμένα μετὰ τῶν ὁποίων εἶχε συνδεθῆ στενότερον, ἐπίσης ἐζήτησε καὶ τὸν ἀλβανόφωνον τότε ὑπολοχαγὸν Κοντούλην Ἀλέξ., ὃν εἶχε γνωρίσει κατὰ τὴν ἐν Λαμῖα παραμονὴν του. Δι' ἡμῶν ἐπεδίωξε νὰ ἐπιτύχη τὴν παρέμβασιν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α' παρὰ τῷ σουλτάνῳ πρὸς διάλυσιν τῆς κατ' αὐτοῦ ἐξυφανθείσης συκοφαντίας, ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος εὐλόγως ἀπέφυγε πᾶσαν τοιαύτην ἀνάμιξιν. Μὴ πτοηθεὶς ἐκ τῆς ἀποτυχίας του ταύτης ὁ Ἰσμαὴλ Μαχὴρ βέης ἀνεχώρησεν εἰς Λονδῖνον, ἵνα πραγματοποιήσῃ τὰς βλέψεις του διὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Ἀγγλίας. Ἄμα ἀφίχθεις εἰς Παρισίους, ἐπληροφορήθη παρ' ἐμπιστῶν του Ἀλβανῶν, ὅτι ὁ σουλτᾶνος ἀνεγνώρισεν ὡς συκοφαντικὴν τὴν κατ' αὐτοῦ ὑπηρεσιακὴν ἀπόφασιν καὶ ἀνεκάλεσε τὴν εἰς Ἰμεμένην μετὰθεσίην του, ὁπότε οὗτος, ἐπανελθὼν ἀμέσως εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀνέκτησε τὴν εὐνοίαν τοῦ αὐθέντου του, προαχθεὶς μετ' ὀλίγον εἰς συνταγματάρχην καὶ εἶτα εἰς στρατηγὸν καὶ ἔκτοτε θεωρεῖτο ὡς εἷς ἐκ τῶν μᾶλλον ἀφωσιωμένων πρὸς τὸν σουλτᾶνον προσώπων. Παρ' ὅλα ταῦτα ἡ μοῖρα προώριζε τὸ τέλος του νὰ εἶναι τραγικόν. Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐκρήξεως τοῦ Νεοτουρκικοῦ κινήματος (8 Ἰουλίου 1908) εὐρισκόμενος ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀνεγίνωσκον εἰς τὰς ἐφημερίδας, ὅτι ἀφίκοντο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δύο ἀντιστράτηγοι ἐμπιστοὶ τοῦ σουλτάνου, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἷς ἦτο ὁ Ἰσμαὴλ Μαχὴρ πασᾶς, ἵνα καταπνίξωσι τὸ παρασκευαζόμενον ἐν Θεσσαλονίκῃ κίνημα, ἀλλὰ τὸ Νεοτουρκικὸν Κομιτᾶτον εἶχεν ἀνδρωθῆ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε εἶχε τὴν δύναμιν νὰ τοὺς διατάξῃ νὰ ἐπιστρέψωσιν ἀμέσως τὴν ἐπιούσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἄλλως θὰ φονευθῶσι καὶ τὴν ἐπομένην πράγματι ἀνεχώρησαν ἄπρακτοι ἐπανελθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1908 προκειμένου νὰ ἐπιστρέψω εἰς Ἑλλάδα ἐκ τῆς παρὰ τῷ Προξενεῖῳ Θεσσαλονίκῃ ἐμπιστευτικῆς ὑπηρεσιακῆς μου ἀποστολῆς, ὅπου παρέμεινα ἐπὶ 4 ἔτη καὶ 3 1/2 μῆνας, μετέβην εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ μίαν ἐβδομάδα. Τὴν ἐπομένην τῆς ἐκεῖ

ἀφίξεώς μου ἐπρόκειτο νὰ γευματίσω μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Ἰωνος Δραγούμη. Μετὰ τὸ γεῦμα θὰ μετεβαίνομεν ὁμοῦ εἰς Φανάριον, ἵνα μὲ παρουσιάσῃ παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἰωακείμ. Κατὰ τὴν εἰς τὸ ἐστιατόριον συνάντησίν μας μεῦ δίδει τὴν πληροφορίαν, ὅτι σήμερον ἀπηγγονίσθησαν δύο ἀντιστράτηγοι παρὰ τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου, ὡς ἀφωσιωμένοι παρὰ τῷ σουλτάνῳ. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν ἦτο ὁ Ἰσμαήλ Μαχῆρ πασᾶς. Τοιοῦτον ἦτο τὸ μοιραῖον τέλος τοῦ ἀτυχοῦς τούτου φιλέλληνος Τούρκου ἀξιωματικοῦ.

Ἐν Λαμῖα διήλθομεν ὁλόκληρον τὸν χειμῶνα, παρεμείναμεν δὲ μέχρι τοῦ Μαΐου 1898, ὅτε, διαταχθείσης ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων τῆς ἀνακαταλήψεως τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, προέβημεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης. Ἐνθυμούμαι ὅτι τὴν 6ην Μαΐου, ὅτε διηρχόμεθα ἐκ Δερβέν Φούρκας διευθυνόμενοι πρὸς Δομοκόν, ἦτο ἀκριβῶς ἡ ἐπέτειος τῆς εἰς τὸ αὐτὸ μέρος τελευταίας ὑποχωρητικῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ στρατοῦ μας, πρὸς ἀνακατάληψιν τῶν πρὸ ἔτους ἐγκαταλειφθέντων ἐδαφῶν μας. Πρώτη καταληφθεῖσα πόλις ἦτο ὁ Δομοκός, συμφώνως δὲ πρὸς καθορισθὲν ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν ἀκολούθων πρόγραμμα, ἔδει τὰ τε ἀποχωροῦντα καὶ εἰσερχόμενα εἰς ἐκάστην πόλιν στρατεύματα, ἐκπροσωπούμενα διὰ μικρῶν τμημάτων, ν' ἀνταλλάσσωσι στρατιωτικὸν χαιρετισμὸν, παρουσιαζόντων ἀμφοτέρων τῶν τμημάτων ὅπλα.

Ἐκ Δομοκοῦ ἡ κυρία φάλαγξ κατηυθύνθη πρὸς Φάρσαλα, ἀποσταλέντων εἰδικῶν ἀποσπασμάτων πρὸς κατάληψιν Καρδίτσης - Τρικάλων - Καλαμπάκας. Τὴν ἐπομένην τῆς εἰς Φάρσαλα ἀφίξεώς μας ἐζήτησε νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν στρατηγὸν ὁ διάσημος βαλκανιολόγος καὶ ἀνταποκριτὴς τῶν Τάιμς τοῦ Λονδίνου Μπάουτσερ. Ὁ ἀξιοπρεπὴς καὶ πεπειραμένος στρατηγὸς Βάσσοσ, ὁ διανύσας κατὰ τὸ πλεῖστον τὸν βίον του ἀναστρεφόμενος μετὰ ἐστεμμένων καὶ μεγάλων προσωπικοτήτων τῆς Εὐρώπης, μόλις ἔλαβε γνῶσιν τούτου, ἐτοιμότατα μᾶς λέγει: «Ἦθελα νὰ τὸν φωνάξω νὰ φᾶμε μαζύ, ἀλλ' αὐτοὶ καὶ ἐν ἐκστρατεία ἀκόμη τὸ γεῦμα τοῦ στρατηγοῦ τὸ φαντάζονται μὲ τὴν ποιικιλίαν καὶ τὸν πλοῦτον τῶν Ἀγγλων στρατηγῶν, ἐνῶ θὰ εὔρη ἐδῶ τὴν γνωστὴν ἐλληνικὴν λιτότητα, διὰ τοῦτο πὲς του πὼς τὸν περιμένω εὐχαρίστως τὸ ἀπόγευμα νὰ πάρωμε τὸ τσάι μαζύ, καὶ θὰ τὸν κερᾶσω μὲ μερικὰ μπισκοτάκια ποῦ ἔχω μαζύ μου». Καὶ οὕτω ἀξιοπρεπέστατα τὸν ἐδέχθη τὸ ἀπόγευμα μὲ ὄλον τὸ κῦρος τοῦ ἀξιωματὸς του καὶ ὄλον τὸ ἐπιβάλλον τῆς προσωπικότητός του καὶ συνδιελέχθησαν κατ' ἴδιαν ἐπὶ μακρόν.

Ἐκ Φαρσάλων διηυθύνθημεν εἰς Λάρισαν, ὅταν δὲ ἡ φάλαγξ ἔφθασε πρὸ τῆς πόλεως, ὑπεχρεώθημεν ν' ἀναμείνωμεν ἐκεῖ πλέον τῶν δύο ὥρῶν, ἀναμένοντες τὴν ὀλοσχερῆ ἀποχώρησιν τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ. Μετὰ τοῦτο οἱ στρατιωτικοὶ ἀκόλουθοι μᾶς ἐπέτρεψαν τὴν εἴσοδον καὶ ἐνθυμούμαι ὅτι ἡ φάλαγξ εἶχε φθάσει ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς πόλεως, ἀκόμη δὲ ὑπῆρχον ὑπολείμματα τοῦ

Τουρκικοῦ Στρατοῦ, εὐάριθμοι ἔφιπποι Τοῦρκοι χωροφύλακες ἐστρατωνισμένοι ἐντὸς τοῦ μετέπειτα κατεδαφισθέντος κτιρίου τῶν Δικαστηρίων καὶ οἴτινες ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῆς ἡμετέρας φάλαγγος, ἐσπευσμένως ἱππεύσαντες ἀπῆλθον πρὸς τὴν γέφυραν Πηνειοῦ, ἐκεῖ δὲ ἔλαβε χώραν ὁ ἐπιβεβλημένος χαιρετισμὸς καὶ ἐκεῖθεν διηυθύνθησαν πρὸς Τύρναβον. Τὴν ἐπομένην σιδηροδρομικῶς μετέβημεν μεθ' ἐνὸς συντάγματος, οὗτινος διοικητὴς ἦτο ὁ ἀντισυνταγματάρχης Κουμουνδοῦρος Κωνσταντῖνος, υἱὸς τοῦ ἄλλοτε πρωθυπουργοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου. Οἱ σιδηροδρομικοὶ συρμοί, οἱ μεταφέροντες τὸν στρατὸν μας, ἐσταμάτησαν πολὺ πρὸ τοῦ σταθμοῦ Βόλου, παρὰ τινι ἐργοστασίῳ, ὅπου κατελθόντες ἀνεμένομεν τὴν ἄδειαν τῆς εἰσόδου εἰς τὴν πόλιν. Ἐκεῖ ἐπληροφορήθημεν, ὅτι οἱ κάτοικοι μετὰ μουσικῆς ἐπρόκειτο νὰ ὑποδεχθῶσι τὸν εἰσερχόμενον Ἑλληνικὸν Στρατὸν, ἀλλ' ὁ διπλωματικώτατος καὶ ὀξυδερκέστατος στρατηγός, συναισθανόμενος ὅτι ἡγεῖτο ἡττηθέντος στρατοῦ, ἐπροτίμησε ν' ἀποφύγη τὰς ἐκδηλώσεις ταύτας καὶ ἐπιβάς εὐρεθείσης ἐκεῖ ἀγοραίας ἀμάξης, διηυθύνθη πρὸς τὸ ξενοδοχεῖον τῆς «Γαλλίας», ὅπου μᾶς ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ μεταβῶμεν πρὸς συνάντησίν του, ἀποτεινόμενος δὲ πρὸς τὸν παρακειμένως ἰστάμενον διοικητὴν τοῦ συντάγματος Κουμουνδοῦρον, μεθ' οὗ συνεδέετο καὶ διὰ προσωπικῆς φιλίας, τοῦ εἶπε τὰ ἐξῆς ἀξιωματικῶν λόγια : «Κώστα, ὁ πατέρας σου ἠγωνίσθη διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Θεσσαλίας, εἰς αὐτὸν δ' ἀποκλειστικῶς ὀφείλεται ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἐπιτυχία. Ἐπομένως εἰς τὸν υἱὸν του ἀρμόζουσι τοιοῦτου εἶδους τιμητικαὶ στρατιωτικαὶ ἐκδηλώσεις ἐκ μέρους τοῦ θεσσαλικοῦ λαοῦ καὶ ὄχι εἰς ἐμέ τὸν ἡγούμενον τοῦ στρατοῦ· ἐγὼ θὰ πάω εἰς τὸ ξενοδοχεῖον καὶ ὅταν τελειώσῃς ἔλα νὰ μ' εὕρῃς». Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν μετὰ σεμνότητος ἅμα καὶ συγκινήσεως ὁ Κουμουνδοῦρος : «Συναισθάνομαι πλήρως, στρατηγέ μου, τὰ συγκρουόμενα συναισθήματά σας, θὰ ἐπροτίμων καὶ ἐγὼ ν' ἀπέφευγα τὰς τοιαύτας ἐκδηλώσεις, ἀλλ' ἀφοῦ τὸ διατάσσετε εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ συμμορφωθῶ πρὸς τὴν διαταγὴν σας». Οὕτω θεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ συντάγματος του καὶ ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τοῦ πλήθους διέσχισε τὴν πόλιν κατευθυνθεὶς ἐν τέλει εἰς τὸν τόπον τοῦ στρατωνισμοῦ του. Ὁ στρατηγός Ἐτὲμ πασᾶς μετὰ τοῦ ἐν Βόλῳ τουρκικοῦ τμήματος στρατοῦ, ἐπιβιβασθέντες πλοίου ἀνεχώρησαν διὰ Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Βόλου εἶχε συντελεσθῆ πλήρως ἡ ἀνακατάληψις ὀλοκλήρου τῆς Θεσσαλίας.

Μετὰ παραμονὴν ἐν Βόλῳ δύο ἡμερῶν ἐπανήλθομεν εἰς τὴν ἐν Λαρίσῃ ἔδραν τῆς μεραρχίας. Ἐκ τοῦ ἐπιτελείου τῆς μεραρχίας Λαρίσης ἐτοποθετήθη εἰς τὴν ἐν Λαρίσῃ Διευθύνσιν Μηχανικοῦ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς καθωρισμένης κατὰ σειρὰν ὑποχρεωτικῆς ἐν ἐπαρχίαις ὑπηρεσίας ὄλων τῶν ἐν τῷ σώματι τοῦ μηχανικοῦ ἀνηκόντων ἀξιωματικῶν.

Ἡ παρὰ τῇ Διευθύνσει Μηχανικοῦ Λαρίσης ἐπὶ ἐν ἔτος ὑπηρεσία μου ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διασχίσω καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς διευθύνσεις τὴν Θεσ-

σαλίαν όλόκληρον, νά διατρέξω δέ δις τήν νέαν ὀρθοετικὴν ἡμῶν γραμμὴν ἀπὸ Πλαταμῶνος μέχρι Λάκιμωνος καὶ Μετσόβου καὶ οὕτω ἡ περιπέτεια ἀφ' ἑνὸς τοῦ πολέμου τοῦ 1897 καὶ ἡ ἐν Λαρίσῃ ἀφ' ἑτέρου ὑπηρεσία μου ἐγένοντο ἀφορμὴ νά γνωρίσω τελείως σχεδὸν τὸν νομὸν Φθιώτιδος, ὅσον καὶ τὴν Θεσσαλίαν όλόκληρον, ἐφόδιον πολύτιμον δι' ἕνα μάχιμον ἢ τοῦ ἐπιτελείου ἀξιωματικόν μας.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐν Λαρίσῃ ὑπηρεσίας μου ἐπανῆλθον εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Σύνταγμα τοῦ Μηχανικοῦ, ἀσχοληθεὶς πλέον μὲ τὴν εἰδικὴν τεχνικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ σώματος τούτου.

Κατ' ἔτος ἦτο κεκανονισμένον ν' ἀποστέλληται ἀπόσπασμα ἐκ πεντήκοντα περίπου ἀνδρῶν τοῦ Συντάγματος τοῦ Μηχανικοῦ εἰς τὴν ἐν Δεκελείᾳ βασιλικὴν ἔπαυλιν, διὰ τὴν πρόληψιν καὶ ἔγκαιρον κατάσβεσιν ἐνδεχομένης πυρκαϊᾶς τόσον ἐν τοῖς κτιρίοις, ὅσον καὶ ἐν τῷ ἐκεῖ ἐκ πεύκων πυκνοτάτῳ δάσει.

Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀποσπάσματος τούτου ἐτίθετο πάντοτε εἰς ἀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ τῆς προσωπικῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐκ τῶν ἐμπίστων τοῦ Βασιλέως Γεωργίου ὑπασπιστοῦ Παπαδιαμαντοπούλου Ἰωάννου, συνταγματάρχου τῶν ἐπιτελῶν. Ὁ ἀείμνηστος Παπαδιαμαντόπουλος ἔχων ὑπ' ὄψει του, ὅτι ὡς ἐκ τῆς ὑπηρεσιακῆς του ἀποστολῆς ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος θὰ εὐρίσκετο εἰς συχὴν ἐπαφὴν μετὰ τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἐφρόντιζε νά εἶναι ἐκ τῶν εὐπρεπεστέρων, ἰδίᾳ ἀπὸ ἀπόψεως καλῆς συμπεριφορᾶς ἀξιωματικῶν. Ὑπηρεσιακῶς ἔδει οὗτος ν' ἀνήκη εἰς τὸν Λόχον τῶν Πυροσβεστῶν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐλάμβανε μίαν ἀντλίαν χειροκίνητον μετὰ προσύρτου καὶ ἕνα ἵππον ἐλάσεως διὰ τὴν εὐχερῆ κίνησίν της, ὡς καὶ τινὰς πυροσβέστας διὰ τὸν χειρισμὸν της. Εἰς τὸν ἀξιωματικὸν αὐτὸν παρεχωρεῖτο ἐπίσης εἰς κέλης ἵππος, διὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν περὶ τὸ κτήμα φυλακίων, ὑπεχρεοῦτο δὲ νά κατασκηνώσῃ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ κτήματος μετὰ τῶν ἀνδρῶν του καὶ μόνον κατὰ τὸν Σεπτέμβριον ἡδύνατο νά ἐγκατασταθῇ ἐντὸς βοθητικῶν κτιρίων τῆς ἐπαύλεως. Τὸ ἔτος ἐκεῖνο, 1900, ἔλαχεν ὁ κλῆρος εἰς ἐμὲ καὶ οὕτω ἔχων δύο ἵππους εἰς τὴν διάθεσίν μου, ἕνα προσύρτην ἀντλίαν, ἐφοδιασθεὶς δὲ καὶ μὲ τὸ ποδήλατον τῆς ὑπηρεσίας, οὕτινος ἤμην ἐξαιρετικὸς θιασώτης, ἐγκατεστάθην εἰς τὴν ἐν Δεκελείᾳ κατασκήνωσίν μου.

Ὁ τίτλος καὶ μόνος τοῦ ἐν Δεκελείᾳ κτήματος ὡς βασιλικῆς ἐπαύλεως εἶναι ἀρκετὸς διὰ νά χαρακτηρίσῃ τὰ φυσικὰ καὶ τεχνικῶς δημιουργηθέντα θέληγτρα τοῦ μέρους τούτου κατὰ τὴν θερινὴν ἰδίᾳ περίοδον, δὲν θὰ ἐπιχειρήσω δὲ νά ἐκταθῶ εἰς περιγραφὴν τούτων, διότι ἀσφαλῶς θὰ ἐξέλθω τοῦ σκοποῦ εἰς δὴ ἀποβλέπει ἡ παροῦσα συνοπτικὴ ἀφήγησις τοῦ παρελθόντος μου. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι διέσχίζον σχεδὸν καθημερινῶς ἔφιππος τὸ πυκνὸν ἐκεῖνο δάσος καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις, συναντῶν εἰς πάντα περίπατόν μου ἀγριοχοίρους καὶ ζαρκάδια, τὰ ὅποια εἶχον πολλαπλασιασθῆ ἐκεῖ, ὡς ἀπαγορευομένης τῆς θήρας.

Καθ' ἃς ὥρας δὲν ἀπησχολούμην μὲ ὑπηρεσιακὰς ἀσχολίας, ἐπεδιδόμην εἰς εὐχάριστον μελέτην ὑπὸ δροσερὰν καλύβην ἐν τῷ τόπῳ τοῦ καταυλισμοῦ μας, ὡς μόνην δὲ ψυχαγωγίαν εἶχον τὴν μετὰ τῶν εὐαρίθμων παραθεριζουσῶν οἰκογενειῶν ἐν τῷ ξενοδοχείῳ τοῦ κτήματος ἀναστροφὴν μου. Ὁ Βασιλεὺς διὰ ν' ἀποφύγη μεγάλας ἐν τῷ κτήματί του συγκεντρώσεις παραθεριζόντων, ἀλλὰ καὶ μὴ θέλων ἀφ' ἑτέρου νὰ στερήσῃ οἰονδήποτε τῆς εὐχαριστήσεως τῆς ἐπισκέψεως τοῦ κτήματός του, εἶχεν ἀνεγείρει μικρὸν ξενοδοχεῖον, ὅπου ἡδύναντο οἱ ἐπισκέπται νὰ εὕρωσιν εὐχερῶς τροφήν καὶ νὰ παραθερίσωσι 3-4 μόνον οἰκογένειαι. Τὰς Κυριακὰς παρετηρεῖτο ἐξαιρετικὴ συγκέντρωσις ἐκδρομέων.

Κατὰ Κυριακὴν τὸ ὑπ' ἐμὲ ἀπόσπασμα ἐκκλησιάζετο μετὰ τῶν ἀνδρῶν τῆς χωροφυλακῆς καὶ τοῦ ἐξ εὐζῶνων ἀποσπάσματος τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ἐν τῷ ναυδρίῳ τοῦ κτήματος, παρισταμένων κατὰ τὴν λειτουργίαν ὄλων τῶν παραθεριζόντων μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, μετὰ δὲ τὴν λειτουργίαν ἐγένετο παρέλασις τῶν ἀποσπασμάτων πρὸ τοῦ Διαδόχου, τοῦ Βασιλέως ἀπουσιάζοντος συνήθως εἰς Εὐρώπην. Τὰς Κυριακὰς καὶ ἐπισήμους ἑορτὰς ἐκαλούμην πάντοτε εἰς τὸ πρόγευμα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Δὶς ἢ τρίς τῆς ἑβδομάδος κατηρχόμην τὸ ἀπόγευμα μὲ τὸν προνομιούχον προσύρτην (ὠραιότατον ἀμαξάκι) εἰς Κηφισίαν, μεταβαίνων συνήθως παρὰ τῆ οἰκογενείᾳ τοῦ στρατηγοῦ Βάσσου, ὡς καὶ παρ' ἄλλαις γνωσταῖς μοι οἰκογενείαις. Ἡ ἔλλειψις μέσου συγκοινωνίας μετὰ τῆς Κηφισιάς καθίστα πολὺτιμον τὴν εὐκαιρίαν τοῦ προσύρτου καὶ διὰ τοῦτο κατηρχόμην πάντοτε συνοδευόμενος ἀπὸ τὰ μᾶλλον ἐπίλεκτα μέλη τῶν παραθεριζουσῶν οἰκογενειῶν, προκαλῶν οὕτω τὴν ἰδιάζουσαν προσοχὴν τῶν ἐκ Κηφισίας πρὸς Δεκελείαν ἐξερχομένων τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας ἐφ' ἀμάξης εἰς περίπατον εὐπόρων ἀριστοκρατῶν μας.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς Κηφισιάς καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχον τὴν εὐχέριαν νὰ μεταβαίνω ἄπαξ τῆς ἑβδομάδος καὶ καθ' ἃς ἡμέρας παρέμενον ἐν Δεκελείᾳ ὁ διοικητὴς μου στρατηγὸς Παπαδιαμαντόπουλος. Ὁ εἰς ἄκρον εὐγενὴς καὶ μορφωμένος οὗτος ἀξιωματικός, ὃν εἶχον καθηγητὴν ἐν τῷ Σχολείῳ τῶν Εὐελπίδων, ὁ εὐλόγως ἐπισύρας τὴν ἐξαιρετικὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, λόγῳ τῆς εἰλικρινοῦς πρὸς τὴν Δυναστείαν ἀφοσιώσεώς του, ὁ ἐπηρεάζων τὴν πολιτικὴν κίνησιν τῆς χώρας, ἀλλ' οὐδέποτε ἐκμεταλλευθεὶς τὴν ἐπιρροὴν του ταύτην, ὁ ἀπολύτως τίμιος ἀξιωματικός, μοῦ εἶχε δώσει τὴν ἐντολὴν νὰ μὴ ἀπομακρύνωμαι ποτὲ τοῦ κτήματος ὅταν ἀπουσιάζῃ ἐκεῖθεν. Τοῦναντίον πάλιν εἶμαι ἐλεύθερος ν' ἀπουσιάζω κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ἰδίως ὥρας καὶ νὰ διανυκτερεύω ἄπαξ τῆς ἑβδομάδος ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ εἰς ἡμέραν καθ' ἣν θὰ παρέμενον αὐτὸς ἐν Δεκελείᾳ. Τὰ ἄφθονα μέσα τῆς κινήσεως (δύο Ἴπποι, προσύρτης, ποδήλατον) εἰς ἡλικίαν νεαράν, μοῦ καθίστων τὴν ἐκεῖ διαμονὴν ἐξαιρετικῶς εὐχάριστον, δεδομένου ὅτι πλὴν τῶν Κυριακῶν καὶ κατὰ

τάς άλλας ημέρας τῆς ἐβδομάδος, μοῦ ἐδίδετο εὐκαιρία ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ὡς καί μετ' ἄλλων προσωποποιήτων εἴτε καλουμένων ἐκεῖ ὑπὸ τῆς Αὐλῆς εἴτε ἐπισκεπτομένων τὴν Δεκελείαν πρὸς ἀναψυχήν. Ἐκεῖ παρέμεινα μέχρι τῶν ἀρχῶν Νοεμβρίου, ὅποτε πλέον ἐκλείπει ὁ κίνδυνος τῶν πυρκαϊῶν εἰς τὰ δάση. Εἶτα ἐπανῆλθον εἰς τὴν παρὰ τῷ Λόχῳ τῶν Πυροσβεστῶν θέσιν μου, ὅπου ὑπηρετήσα καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα, τὸ δὲ ἐπόμενον θέρος διετάχθην καί πάλιν νὰ ἐκτελέσω τὴν ἐν Δεκελείᾳ ὑπηρεσίαν τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἀποσπάσματος μηχανικοῦ, παραθερίσας οὕτω διὰ δευτέραν φοράν ἐν Δεκελείᾳ. Ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ταύτης, ἐπαναλαμβάνω, ἔχω τὰς ἀρίστας τῶν ἀναμνήσεων, πολλάκις δὲ ἀναπολῶν τὰ διάφορα ἐπεισόδια τῆς περιόδου ἐκείνης, μετ' εὐχαριστήσεως τὰ ἀφηγοῦμαι εἰς τοὺς περὶ ἐμέ.

ANAMNHΣEΙΣ TATO·I·OY

Ἡμέραν τινὰ εἶχον ἐξέλθει εἰς περίπατον ἀπογευματινὸν μετὰ τοῦ πρίγκηπος Ἀνδρέου καὶ τοῦ ἤδη Βασιλέως Γεωργίου Β', τότε νεαροῦ πρίγκηπος, ἡλικίας 11 μόλις ἐτῶν, ὀλίγον ἔξωθι τοῦ κήπου τῆς ἐπαύλεως καὶ παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν Δεκελείας-Ἀθηνῶν. Ἐκεῖ συνέπεσε νὰ ὑπάρχωσιν ἀρκετὲς πικραγουριές, εὐρομεν δὲ διασκεδαστικὸν τὸ νὰ ρίπτωμεν ὁ εἷς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἄλλου τὸ ἐκ τοῦ καρποῦ τῆς πικραγουριᾶς ἐκτινασσόμενον εὐχερῶς δι' ἐλαφρᾶς πιέσεως ὕγρον. Ἐννοεῖται, ὅτι τὰ περισσότερα πλήγματα, ἰδίᾳ παρὰ τοῦ νεαρωτέρου πρίγκηπος Γεωργίου, ἐδέχθη ὁ ὑποφαινόμενος. Ἐνῶ ἡσυχολούμεθα μὲ τὴν εὐχάριστον αὐτὴν ἐνασχόλησιν ἀντελήφθημεν μακρόθεν ἐρχομένην τὴν ἀμαξάν τὴν φέρουσαν ἐξ Ἀθηνῶν τὸν Διάδοχον μετὰ τῆς πριγκηπίσσης Σοφίας. Πάραυτα διελύθημεν καὶ ἐσπεύσαμεν ὅλοι νὰ εἰσέλθωμεν ἐντὸς τοῦ κήπου, ἰδίᾳ οἱ δύο πρίγκηπες ἐπὶ τῶν ὁποίων ἤσκει μεγάλην ἐπιβολὴν ὁ Διάδοχος ἐπὶ τοῦ ἐνὸς ὡς πατήρ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἄλλου ὡς μεγαλύτερος ἀδελφός. Τὸ ἐσπέρας ἦσαν κατεκλίθη ἡσθάνομην ἐλαφρὸν πόνον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ὅστις ἦμωσ περὶ τὸ μεσονύκτιον κατέστη ὀδυνηρότατος, εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ μὲ ἀναγκάσῃ νὰ ἐξυπνήσω τὸν ἰατρὸν τοῦ Βασιλέως Σάββαν. Οὗτος ἐξετάσας με προχείρως, μοῦ ἔδωσε ἀπολυμαντικὸν τι μὲ τὸ ὅποῖον νὰ πλύνω τοὺς ὀφθαλμούς μου, μοῦ ἐξήγησεν ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς δηλητηριώδους ἐπιδράσεως τοῦ ὕγρου τῆς πικραγουριᾶς καὶ μὲ διέταξε λίαν πρῶτ' νὰ μεταβῶ εἰς Ἀθήνας καὶ νὰ παρουσιασθῶ πρὸς τὸν διευθυντὴν τοῦ Ὀφθαλμιατρείου, τότε στρατιωτικὸν ἰατρὸν Ἀντωνόπουλον Σταμ. Λίαν ἐγκαίρως τὸ πρῶτ' εὐρέθη ἐἰς τὸ Ὀφθαλμιατρεῖον, ὅπου μόλις ἦλθεν ὁ διευθυντὴς μ' ἐξήτασε ἀμέσως, μὲ καθησύχασεν ὅτι πρόκειται περὶ παροδικῆς φλογώσεως, μοῦ ἔρριψε μερικὰς σταγόνας ἀτροπίνης καὶ μοῦ παρήγγειλε νὰ ἡσυχάσω ἐπὶ 3-4 ἡμέρας εἰς τὸ

σπίτι μου. Ἡ πριγκήπισσα Σοφία λαβοῦσα γνώσιν τοῦ παθήματός μου διέταξε δις τῆς ἡμέρας νὰ τῆς δίδουν πληροφορίας τηλεφωνικῶς περὶ τῆς πορείας τῆς ἀσθενείας μου, ἕξ ἐνδιαφέροντος ἀφ' ἐνός ὡς ἀξιωματικοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν φρουρὰν τῆς Δεκελείας καὶ ἀφ' ἐτέρου διότι πρόξενος τοῦ παθήματός μου ἦτο ὁ υἱός της. Μετὰ πάροδον μιᾶς τεσσαρακονταετίας ὀλοκλήρου ἐπεσκέφθη τὴν Θεσσαλονίκην ὁ μικρὸς ἐκεῖνος πρίγκηψ ὡς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος Β', πρὸς τὸν ὁποῖον παρουσιάσθη μετὰ τοῦ μητροπολίτου καὶ τῶν μελῶν τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς κοινότητος Θεσσαλονίκης, ἵνα ὑποβάλωμεν τὰ σέβη μας. Ὁ Βασιλεὺς ἀναπολήσας τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ μοῦ ἐτόνισεν εὐθύς ὡς μ' ἀντίκρουσε διὰ ζωνηᾶς ἐκφράσεως ἐνώπιον ὄλων: «Θυμᾶσαι τοῦ πῆγα νὰ σοῦ βγάλω τὰ μάτια», μειδιῶν πάντοτε, ἐξήγησα δὲ μετ' ὀλίγον εἰς τοὺς παρестῶτας τὸν λόγον τῆς τοιαύτης ἐκφράσεως τοῦ Βασιλέως.

Ὁ τότε νεαρὸς πρίγκηψ Γεώργιος εἶχεν ἐκδηλώσει πρὸς τὸν πατέρα του τὴν ἐπιθυμίαν ν' ἀνέλθῃ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Πάρνηθος. Ὁ πατὴρ του θέλων νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην τοῦ υἱοῦ του μὲ διέταξε νὰ τὸν συνοδεύσω εἰς τὴν ἐκδρομὴν αὐτὴν εἰς ἣν θὰ μετεῖχε καὶ ὁ παιδαγωγὸς του Honnig. Τοῦτο ἀνέφερον πρὸς τὸν διοικητὴν μου στρατηγὸν Παπαδιαμαντόπουλον, ὅστις ὡς πεπειραμένον περὶ τὰς τοιαύτας ἐκδρομὰς καὶ διότι εἶχε τὴν πληροφορίαν ὅτι ἀνὰ τὰ δάση τοῦ Πάρνηθος περιφέρεται κάποιος ληστής, μὲ διέταξε νὰ λάβω ὅλα τὰ μέτρα τῆς ἀσφαλείας, χωρὶς ταῦτα νὰ ὑποπέσωσιν εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ μικροῦ πρίγκηπος. Πράγματι κατὰ μῆκος τῆς διαδρομῆς εἶχον ἀποστείλει περιπόλους, αἵτινες μετὰ πολλῆς δεξιότητος ἐξεπλήρωσαν τὴν ἀποστολὴν των. Ὁ νεαρὸς πρίγκηψ ἐπιβὰς ἐγνωσμένης πειθηνιότητος ἡμιόνου περιβληθέντος ἴσως διὰ πρώτην φορὰν σέλλαν μὲ ἡκολούθει.

Προηγούμεν ὡς γνώστης τῆς ὄρεινῆς ἀτραποῦ, τὴν ὁποῖαν κατ' ἐπανάληψιν εἶχον διατρέξει προηγουμένως, ἐνθυμοῦμαι δ' ὅτι εἰς πᾶσαν μεταβολὴν ὕψους κατὰ 200-300 μέτρα, ὁπότε ὁ ὀρίζων καθίστατο εὐρύτερος, διαρκῶς ἀνεφώνει μετ' εὐχαριστήσεως ἐξαιρετικῆς «ἐδῶ εἶναι ὡσὰν στὴ Γερμανία», «ἐδῶ εἶναι ὡσὰν τὴν Ἑλβετία» καὶ ὑπὸ τὰς συνεχιζόμενας αὐτὰς ἐκδηλώσεις ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κορυφὴν, ὁπόθεν ὄντως τὸ θέαμα εἶναι ἀπολαυστικώτατον. Ἐκεῖ μᾶς προσεφέρθησαν πρόχειρα ἐδέσματα, ἅτινα μετέφερον ὁ παρακολουθήσας ἡμᾶς εἰς τὴν ἐκδρομὴν ἀνακτορικὸς θεράπων καὶ τὰ ὁποῖα μετὰ πολλῆς βουλιμίας κατεβροχθίσασαμεν. Μετὰ ἀνάπαυσιν ὥρας κατήλθομεν διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ προλαβόντες τὸ πρόγευμα τῆς βασιλικῆς οικογενείας, εἰς ὃ μετέσχον καὶ καθ' ὃ ὁ Διάδοχος πατὴρ του διαρκῶς μὲ ἡρώτα εἰρωνικῶς ἂν συνητήσαμεν τίποτε ληστὰς εἰς τὴν ἐκδρομὴν μας, παρισταμένου καὶ τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου. Τὸν ἐβεβαίωσα ὅτι ἔχι μόνον δὲν συνητήσαμεν, ἀλλ' οὔτε σικὰ ληστοῦ δύναται ν' ἀναφανῆ ἐκεῖ, ἐφ' ὅσον ἐπιτηρεῖται διαρκῶς ὑπὸ ἀποσπασμάτων. Ὁ Παπαδιαμαντόπουλος, ὁ εἰλικρινῆς καὶ ἀφωσιωμένος φίλος τῆς Δυναστείας,

ιδιαιτέρως μοι ἔλεγεν «ἄς σέ πειράζουν, σὺ τὰ μέτρα τῆς ἀσφαλείας νὰ μὴ τὰ χαλαρώνης ποτέ».

Ἐν Δεκελείᾳ ὁ Βασιλεὺς εἶχεν ὀργανώσει εὐρωπαϊκώτατα τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ κτήματός του, ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ ὁποίου κατέληγε πάντοτε εἰς ἐλλείμματα εἰς βᾶρος τῆς βασιλικῆς χορηγίας. Εἶχεν εἰδικὸν ἐκ Λυῶν τῆς Γαλλίας ἀμπελουργὸν παρασκευάζοντα τὰ ἐν φιάλαις πωλούμενα πεφημισμένα κρασιά Δεκελείας, ὡς ἐπίσης καὶ εἰδικὴν γαλακτοκόμον, τὴν θυγατέρα τοῦ ἀμπελουργοῦ, μίαν ὑγιεστάτην καὶ ἀπαστράπτουσαν ἐκ καθαριότητος νεαρὰν Γαλλίδα πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀγελάδων καὶ τοῦ ὀρνιθῶνος. Ἐνθυμούμαι ὅτι μ' ἐκάλεσεν ἡ κυρία τοῦ ἀμπελουργοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς της καὶ μοῦ προσέφερον ἐν γλύκισμα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ποῦ ἔχω φάγει, μὲ ἐλκυστικώτατες κρέμες καὶ διάφορα ἄλλα συμπληρώματα, μὲ κατέπληξε δὲ ὅταν μοῦ εἶπαν ἐν τέλει ὅτι ἦτο γλύκισμα ἀπὸ κολοκύθι.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1901 ὁ πρίγκηψ Ἀνδρέας προκειμένου νὰ καταταγῆ μετ' ὀλίγον εἰς τὸ ἵππικὸν μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνθυπιδάρχου, ὑπεβάλλετο εἰς μίαν προπὸνησιν εἰς τὴν ἵππασίαν, ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς ἐμὲ ἤρρεσκεν ἰδιαζόντως ἡ ἵππασία, ἐξηρχόμεθα οἱ δύο μας τρεῖς τῆς ἐβδομάδος πρὸ μεσημβρίας εἰς μακρυνοὺς ἐφίππους περιπάτους πρὸς Μενίδι, πρὸς Κηφισίαν, πρὸς Ὠρωπὸν, πρὸς Διόνυσον, ἐπανερχόμενοι πάντοτε πρὸς τῆς 12ης.

Κατὰ μίαν τῶν ἐκδρομῶν μας πρὸς Διόνυσον ἐβραδύναμεν ὀλίγον περυσσότερον εἰς τὸ ἐκεῖ μικρὸν πανδοχεῖον, κατὰ κακὴν δὲ σύμπτωσιν τὴν ἡμέραν ἐκείνην δὲν εἶχεν εἶπει εἰς κανένα τίποτε ὁ πρίγκηψ περὶ τῆς πρὸς Διόνυσον ἐκδρομῆς μας. Τὴν μεσημβρίαν ἀναζητηθεὶς δὲν ἀνευρέθη, ἐπληροφορήθησαν μόνον ὅτι ἐξῆλθεν εἰς ἔφιππον μετ' ἐμοῦ περίπατον καὶ διὰ τῶν τηλεφώνων ἀνεκάλυψαν ὅτι εἴχομεν διευθυνθῆ πρὸς Διόνυσον. Πάραυτα ἀπέστειλαν ἕνα ἔφιππον χωροφύλακα πρὸς τὴν διεύθυνσιν αὐτήν. Μόλις τὸν συνητηθήσαμεν, ὁ πρίγκηψ, ὑποπτευθεὶς ὅτι θὰ ἤρχετο εἰς συνάντησίν μας, μ' εἶπε νὰ τὸν ἐρωτήσω ποῦ πηγαίνει καὶ μᾶς ἐβεβαίωσεν ὅτι ὄντως ἤρχετο πρὸς ἀνευρέσιν μας. Ἀμέσως ἐπεσπεύσαμεν τὴν ἐπιστροφὴν μας. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἶχε κληθῆ ὁ πρῶν πρωθυπουργὸς Θεοτόκης εἰς Δεκελείαν καὶ ἐκρατήθη εἰς τὸ πρόγευμα. Ἡ παράλειψις αὕτη τοῦ πρίγκηπος ἐδημιούργησε μίαν ἀνωμαλίαν, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἦτο νὰ δεχθῶ μίαν παρατήρησιν παρὰ τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου, διότι ἔπρεπε ὡπωσδήποτε νὰ τὸν τηρήσω ἐνήμερον περὶ τῆς ἐκδρομῆς μας, ἀλλὰ ζωηροτέραν ἐδέχθη ὁ πρίγκηψ παρὰ τοῦ Διαδόχου, διότι ἐθεάθη μετ' ὀλίγον κατακόκκινος καὶ συνωφριωμένος. Ἐπειδὴ δ' ἐπληροφορήθη ὅτι ἐγένετο καὶ εἰς ἐμὲ παρατήρησις ἐκ μέρους τοῦ ὑπασπιστοῦ θέλων, οὕτως εἶπεῖν, νὰ μὲ ἱκανοποιήσῃ μοῦ ἔλεγεν ἐν τῇ νεανικῇ του παραφορᾷ ὅτι θὰ τοῦ κάμη αὐτὸς παρατήρησιν διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ τοιαύτην στάσιν του καὶ ὅτι αὐτὸς φέρει τὴν εὐθύνην κ.λ.π. Προσεπάθησα νὰ τὸν καθησυχάσω ὅτι δὲν εἶναι σπουδαῖον νὰ

δεχθῶ μίαν εὐγενεστάτην παρατήρησιν ἐκ μέρους ἑνὸς στρατηγοῦ, ἔνδομύχως ὅμως γελοῦσα, διότι ἐγνώριζον ὁποῖον σεβασμὸν εἶχεν ἐπιβάλει ὁ πατήρ του Βασιλεὺς Γεώργιος πρὸς ὅλους νὰ τρέφουν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ εἰλικρινοῦς τούτου ὑπασιπιστοῦ. Πράγματι ὅταν συνηντήθη ὁ πρίγκηψ μετὰ τοῦ ὑπασιπιστοῦ εἶμαι βέβαιος ὅτι οὔτε κὰν ἐτόλμησε νὰ τοῦ ἀναφέρῃ τίποτε. Ἐφρόντισα ὅμως εἰς τὸ μέλλον ὅπωςδῆποτε νὰ τὸν τηρῶ ἐνήμερον περὶ τῶν ἐκδρομῶν μας, ὁσάκις μοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ τὸ γνωρίζω ἐκ τῶν προτέρων. Τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ ἀνέφερον διὰ νὰ δείξω ὁποῖαν ἐπιβολὴν ἤσκει ὁ Διάδοχος ἐπὶ τῶν νεωτέρων ἀδελφῶν του.

Ἡμέραν τινὰ ἐξέδραμον δύο Εὐρωπαῖοι εἰς Δεκέλειαν, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν νὰ προγευματίσωσιν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ κτήματος. Ὁ ξενοδόχος τοὺς παρεσκευάσεν ὅ,τι ἦτο δυνατὸν προχειρῶς, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος φαίνεται ὅτι ἐζήτησεν κατ' αὐτῶν ὅλην τὴν αἰσχροκερδῆ βουλιμίαν του. Εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ὑπάρχει βιβλίον, ὅπου δύνανται οἱ ἐπισκέπται νὰ διατυπώσωσι τὰς ἐντυπώσεις των περὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορᾶς τοῦ ξενοδόχου. Τὸ βιβλίον τοῦτο παρακολουθεῖ ὁ διευθυντὴς τοῦ κτήματος ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ὁποῖου διατελεῖ καὶ τὸ ξενοδοχεῖον. Ὁ ξενοδόχος τὸ βιβλίον αὐτὸ τὸ παρουσιάζει συνήθως ὅταν πρόκειται ν' ἀγρεύσῃ ἐπαίνους, ἀλλὰ κατὰ κακὴν σύμπτωσιν περιέπεσεν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν δύο αὐτῶν ξένων, ὁ εἷς τῶν ὁποίων ἀπερχόμενος ἔγραψε λακωνικώτατα :

..... *

Ὅταν μετ' ὀλίγον διήλθον τοῦ ξενοδοχείου μοῦ τὸ παρουσίασεν ὁ ξενοδόχος καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ τοῦ εἶπω τί λέγει, τὸν ἐβεβαίωσα ὅτι γράφει κολακευτικώτατα δι' αὐτὸν καὶ ἔμεινεν εὐχαριστημένος. Τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ ἀφηγούμενος εἰς τὸ πρόγευμα, διὰ πρώτην φοράν εἶδον τὴν ὑπερήφανον ἀπόγονον τῶν Χοεντζόλερν, τὴν πριγκήπισσαν Σοφίαν, τὴν ὑποδειγματικὴν αὐτὴν μητέρα καὶ νοικοκυρά, νὰ γελάσῃ τόσο ἀπολαυστικῶς ὅταν ἤκουσε τὴν γαλλικὴν ἔκφρασιν.

Ἐν Τατοῖῳ παρεθέριζε Δανίς τις καλλιτέχνης, προερχομένη ἐξ εὐπόρου, ὡς ἐλέγετο, οἰκογενείας, ἀλλ' ἡ ὁποία ἐθεώρει καθῆκον της νὰ κερδίξῃ τὴν ζωὴν της ἐκ τῆς ἐργασίας της καὶ μόνον. Ἡσχολεῖτο μὲ τὴν πλαστικὴν καὶ κατεσκευάζε μεταλλικὰ ὁμοιώματα διαφόρων ἀρχαιοτήτων ἢ ἄλλων καλλιτεχνημάτων, ἅτινα ἐπώλει εἰς τὰ διάφορα μουσεῖα τῆς Εὐρώπης. Ἐκεῖ ἐν Τατοῖῳ εὔρεν ἓνα μεγαλοπρεπέστατον κριὸν δωρηθέντα εἰς τὸν Βασιλέα κατὰ μίαν γεωργικὴν ἐν Λαρίσῃ ἔκθεσιν καὶ τοῦ κριοῦ τούτου τὸ ὁμοίωμα ἐπεξεργάζετο μετ' ἐπιμελείας. Ἐκ τῆς καθημερινῆς μετ' αὐτῆς ἐπικοινωνίας ἐδημιουργήθη κάποια οἰκειότης, ἡ ὁποία ἔφθασεν εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ ἐξερχώμεθα οἱ δύο μας εἰς ἔφιππον ἀνά τὸ δάσος τοῦ κτήματος περίπατον. Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Διάδοχον εἰς τινὰ μετ' αὐτοῦ συνομιλίαν χαριεντιζόμενον νὰ μοῦ τὴν ἀποκαλέσῃ

* Ἡ φράσις ἐλλείπει ἀπὸ τὸ χειρόγραφον.

«ή φιλενάδα σου», διὰ τὸ ὅποῖον εὐλαβῶς διεμαρτυρήθη. Ἡ περίεργος αὐτὴ περιηγήτρια εἶχε τὴν καλλιτεχνικὴν ἰδιοτροπίαν νὰ μὲ προκαλῆ εἰς περίπατον ἐφιππον ἢ πεζῇ ἀνὰ τὸ δάσος, εὐθὺς ὡς ἤρχιζε νὰ βρέχη, ὁμολογῶ δὲ ὅτι εἰς ἐκείνην τὴν ἡλικίαν εὕρισκον ἄρκετὰ ρομαντικὴν τὴν τοιαύτην μὲ τὰ ἀδιάβροχα ἀνὰ τὸ δάσος περιπέτειαν. Ἐνθυμοῦμαι μάλιστα ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου, ὁπότε ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια εἶχε κατέλθει εἰς Ἀθήνας καὶ αἱ βροχαὶ ἦσαν συχνότεραι, ἐκαθήμεθα συνήθως εἰς τὰ σιδηρᾶ καθίσματα τοῦ ἀσκεποῦς ἐξώστου τῆς ἐπαύλεως καὶ ἐβρεχόμεθα μακαρίως ἀπολαμβάνοντες τὴν πρωτότυπον αὐτὴν νεανικὴν ἀπόλαυσιν. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἀνέγραψα κυρίως διὰ τὴν πρωτοτυπίαν του.

Ἀπειρία τοιούτων εὐχαρίστων ἐπεισοδίων ποικίλλουν τὸν κατὰ τὰς δύο ἐκείνας θερινὰς περιόδους παραθερισμὸν μου, περιορίσθην ὅμως εἰς τὰ ἐλάχιστα ἀνωτέρω περιγραφέντα διὰ νὰ δώσω ἀπλῶς καὶ μόνον μίαν ἀμυδρὰν εἰκόνα τῆς τότε κατὰ τὸ πλεῖστον ἄλλωστε μονήρους ζωῆς μου, ὁπότε, ὡς καὶ προηγουμένως ἀνέγραψα, μοῦ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία ν' ἀναγνώσω ἀμυρολλὰ πάσης φύσεως ἀναγνώσματα στρατιωτικὰ καὶ ἱστορικά.

Τὸν χειμῶνα τοῦ 1900-1901 διήλθον ἐν τῷ Λόχῳ τῶν Πυροσβεστῶν, ἀσχολούμενος μὲ τὴν εἰδικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν πυροσβεστῶν. Ἡ ὑπηρεσία αὐτὴ ἀνῆκε τότε εἰς τὸ Σῶμα τοῦ Μηχανικοῦ. Τότε τὸ πρῶτον εἶχεν εἰσαχθῆ ἀτμοκίνητος ἀντλία, ἥτις ἐθερμαίνετο καθ' ὃν χρόνον μετεφέρετο εἰς τὸν τόπον τῆς πυρκαϊᾶς καὶ τὸν χειρισμὸν τῆς ὁποίας εἶχον ἐκμάθει παρὰ τῶν εἰδικῶν τεχνιτῶν.

Πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν πυροσβεστῶν μετέβαινον εἰς τὸ Στάδιον καὶ ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους τῆς προσόψεως ἐξηρτῶμεν τὸν σάκκον διασώσεως πρὸς ἄσκησιν διασώσεως τῶν τυχόν ἐκ πυρκαϊᾶς ἀποκλειομένων εἰς τοὺς ὑψηλοὺς ὀρόφους κτιρίων. Πρῶτος εἰσηρόμην ἐν αὐτῷ πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν νεοκατατασσομένων πυροσβεστῶν. Μετέβαινον εἰς τὰ διάφορα ἀστυνομικὰ τμήματα τῆς πόλεως, τὰ μόνον ἅτινα εἶχον τότε τηλεφωνικὴν ἐγκατάστασιν καὶ ἀνήγγελλον πυρκαϊὰν εἰς ὠρισμένον μέρος τῆς πόλεως, ἐκεῖ δὲ ἀνέμενον τὴν ἀφιξίν τῶν ἀντλιῶν καὶ παρετήρουν ἐντὸς πόσων λεπτῶν τῆς ὥρας θὰ ἐφθάνον αἱ ἀντλίας, ἐφρόντιζον ὅμως νὰ μὴ εἶναι καὶ εἰς πολὺ μεμακρυσμένα σημεῖα τῆς πόλεως, ἵνα μὴ τυχὸν συμβῆ πραγματικὴ πυρκαϊὰ καὶ αἱ ἀντλίας εὐρεθοῦν ἀπησχολημένοι μὲ τὴν ἄσκησιν.

Δύο ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ 2-3 ἡμέρας συνεζήτουν ἂν μία τοιαύτη κίνησις ἀπέβλεπεν εἰς ἄσκησιν ἢ εἰς κατάσβεσιν πραγματικῆς πυρκαϊᾶς, προκειμένου νὰ διεκδικήσουν ἀμφοτέραι ἐνημερότητα αὐθεντικῶν πληροφοριῶν, χωρὶς νὰ καταφύγουν εἰς ἐμὲ πρὸς διαφώτισίν των. Μετὰ τὴν παρὰ τῷ πυροσβεστικῷ λόχῳ ὑπηρεσίαν μου ἐτοποιητήθη καὶ πάλιν εἰς τὴν Διεύθυνσιν Μηχανικοῦ Λαρίσης, ὅπου παρέμεινα ἐπὶ ἓν ἔτος, ἐκπληρῶν οὕτω τὴν ὑπο-

χρέωσιν τῆς κατὰ σειρὰν ἐκ νέου ἀποσπάσεώς μου ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν Λαρίσῃ εἶχον ἀρκετάς γνωριμίας ἐκ τῆς μετὰ τὴν ἀνακατάληψιν τοῦ 1898 τῆς Θεσσαλίας προγενεστέρας ὑπηρεσίας μου, συνέπεσε δὲ τότε νὰ ἐκτελῶσι τὴν ἀπεσπασμένην ὑπηρεσίαν των καὶ ἄλλοι συνάδελφοι μεθ' ὧν μὲ συνέδεε στενότερος τοῦ συνήθους φιλικὸς δεσμὸς καὶ οὕτω ἢ μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν παραμονή μου δὲν ἐδημιούργησε στενοχωρίαν ἢ ἀνίαν· τοῦναντίον ἤμην κατενθουσιασμένος ἐκ τῆς ἐκεῖ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ τῆς κοινωνικῆς μου ζωῆς.

Ἐκεῖ ἀνεγιγνώσκομεν τὰς πρωτακούστους ὁμότητας τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων ἐναντίον τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ὁμοεθνῶν, εἶχομεν δὲ ζωηροτέραν τὴν ἐντύπωσιν τῶν φρικαλεοτήτων τούτων, ὡς μᾶλλον προσεγγίζοντες πρὸς τὸ δεινοπαθοῦν τοῦτο διαμέρισμα καὶ ὡς ἐπικοινωνοῦντες ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν μετὰ Μακεδόνων κατερχομένων εἰς Λάρισαν ἢ Τρίκαλα δι' ἐμπορικὰς τῶν ὑποθέσεις καὶ παρὰ τῶν ὁποίων ἐμανθάνομεν λεπτομερείας τῶν διαπραττομένων ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ των πατρίδι ἀπαισιῶν κακουργημάτων. Ἐκεῖ κυρίως τὸ πρῶτον ἀνέλαμψεν ὁ πατριωτικὸς σπινθὴρ τοῦ μακεδονικοῦ μου ἐνθουσιασμοῦ πρὸς ἀντεκδίκησιν, εἰθισμένος δὲ ἀπὸ τὴν προγενεστέραν παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Ἐταιρείᾳ πατριωτικὴν μου δρᾶσιν, ἀνεξαρτήτως τῆς θλιβεραῆς ἐκβάσεως τοῦ παρεντιθεμένου Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1897, δὲν ἤτο δυνατόν νὰ παρέλθω ἀσυγκίνητος τὴν ἐθνικὴν ἐκείνην παριπέτειαν. Μεταβαίνων δι' ὑπηρεσίαν ἀνά τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν, προσεπάθουν πάντοτε νὰ περισυλλέγω πληροφορίας ἀπὸ τοὺς παραμεθορίους πληθυσμούς, σχετικὰς μὲ τὰ δεινοπαθήματα τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ὁμοεθνῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων ἐδημοσίεουν εἰς τὴν ἐν Λαρίσῃ τότε ἐκδιδομένην ἐφημερίδα «Σάλπιγξ».

Προκειμένου παρακατιόντες νὰ διεξέλθωμεν λεπτομερέστερον τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα, ἄς παρεμβάλωμέν τινας τῶν ἐκ τῆς ἐν Λαρίσῃ κοινωνικῆς ζωῆς ἀναμνήσεων, ἵνα καταστήσω ἐπαγωγικωτέραν τὴν ἀνάγνωσιν τῆς παρούσης αὐτοβιογραφίας μου.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς εἰς Λάρισαν ἀποσπάσεώς μου συνέπεσε νὰ ἐκτελῶσιν ἐπίσης τὴν σειρὰν τῆς ἀπεσπασμένης ὑπηρεσίας των ἀξιωματικοὶ διαφόρων ὄπλων καὶ ἰδίᾳ τοῦ πυροβολικοῦ καὶ μηχανικοῦ, ἔγγαμοι μετὰ κυριῶν ἐκ τῶν εὐειδεστέρων καὶ εὐπροσωποτέρων τῆς πρωτευούσης. Τὸ αἶσθημα τῆς ἀντιζηλίας μεταξύ ὠραίων κυριῶν ὁσονδήποτε καὶ ἂν θελήσῃ νὰ τὸ συγκαλύψῃ ἢ μόρφωσις καὶ ἢ ἀνατροφή εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἐκδηλωθῇ εἰς τὴν πρώτην κατάλληλον εὐκαιρίαν.

Ἡ καθημερινὴ μεταξύ μας ἀναπόφευκτος ἐπικοινωνία, ὡς βιούντων ἐν ἐπαρχιακῷ κέντρῳ, εἶχε δημιουργήσῃ κάποιον στενότερον σύνδεσμον, ἐπιτρέποντα τὴν ὀργάνωσιν ἐκδρομῶν ἢ καὶ φιλικῶν συγκεντρώσεων. Ἡμεῖς οἱ τοῦ μηχανικοῦ κατὰ τινα Κυριακὴν τῆς ἀνοίξεως εἶχομεν ὀργανώσει μίαν πρὸς τὰ Τέμπη ἐκδρομὴν καὶ τὴν ὁποίαν ὠφείλομεν νὰ τὴν παρασκευάσωμεν ἐκ

τῶν προτέρων ἐν ὄλαις τῆς ταῖς λεπτομερείαις, δεδομένου ὅτι δὲν ὑπῆρχε σιδηροδρομικὴ μετὰ τῶν Τεμπῶν συγκοινωνία καὶ ἔπρεπε ἐφ' ἑμάξεως νὰ διατρέξωμεν τὰ τριάκοντα περίπου χιλιόμετρα ἀπὸ Λαρίσης μέχρι τῆς ἐξόδου τῶν Τεμπῶν, ὅπου ὑπῆρχε μικρὸν πανδοχεῖον εἰς πρωτογενῆ κατάστασιν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἠδυνάμεθα νὰ προμηθευθῶμεν τίποτε, δυσπιστοῦντες κυρίως ὄχι τόσον πρὸς τὴν ποιότητα τῶν ἐλαχίστων πωλουμένων τροφίμων, ὅσον πρὸς τὴν καθαριότητα τούτων. Τὰ πάντα μετεφέρθησαν ἐκ Λαρίσης, μόνον δὲ καθίσματα καὶ ἓνα τραπέζι ἐζητήθησαν παρὰ τοῦ πανδοχέως, ἀλλὰ καὶ ταῦτα παρεχωρήθησαν μετὰ φειδοῦς, περιορισθέντα εἰς δύο μόνον καθίσματα μὴ ὑπαρχόντων ἐτέρων καὶ εἰς ἓνα μικρὸν τραπεζάκι. Τὰ καθίσματα διετέθησαν τὸ μὲν ἐν διὰ τὴν κυρίαν, τὸ δὲ ἕτερον διὰ τὸν ἀρχαιότερον ἐξ ἡμῶν, οἱ λοιποὶ ἐπωφελήθημεν ἐνὸς πάγκου ὅστις μᾶς ἤτο πολῦτιμος τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Ὁμολογουμένως διήλθομεν μίαν ἐξαιρετικῶς εὐχάριστον ἡμέραν, ἐπισκεφθέντες μάλιστα καὶ τὴν οὐ μακρὰν τοῦ πανδοχείου ἀναβλύζουσαν πηγὴν, γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα πηγὴ τῆς Ἀφροδίτης. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκδρομῆς μας συνέπεσε νὰ ἐκδράμη καὶ εἰς δημόσιος ὑπάλληλος σύρων μεθ' ἑαυτοῦ μίαν δυσμορφωτάτην κυρίαν καὶ μίαν, ὡς ἠκούσαμεν, γυναικαδέλφην, μεθ' ὧν οὐδόπως ἐπεκοινωνήσαμεν. Τὸ ἑσπέρας ἐπανήλθομεν εἰς Λάρισαν καὶ τὴν ἐπομένην τὸ κύριον κοινωνικὸν ζήτημα ἐν τῇ πλατείᾳ ἤτο ἡ ἐκδρομὴ μας, ἣτις ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ ὀργανωθῇ καὶ παρ' ἄλλων συναδέλφων ὁμοία διὰ τὴν ἐπομένην Κυριακὴν. Θέλων νὰ προκαλέσω τὰ σχόλια τῶν ἐπὶ ὠραιότητι ἀνταγωνιζομένων κυριῶν τοῦ κύκλου μας, ἐδημοσίευσα τὸ ἐξῆς ἀρθρίδιον εἰς τὴν τότε ἐκδιδόμενην ἐγχώριον ἐφημερίδα «Σάλπιγξ»:

«Εἰς τὰ Τέμπη, παρὰ τὴν πηγὴν τῆς Ἀφροδίτης.

Παρὰ τὰς περὶ μονοθεΐας δοξασίας τῶν νεωτέρων, εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ βεβαιώσωμεν ἀσφαλῶς ὅτι, εἰς τοὺς ἱεροὺς τῶν Τεμπῶν τόπους καὶ παρὰ τὴν φερώνυμον ταύτην πηγὴν, ἐνεφανίσθη ἡ ἀρχαία τοῦ κάλλους θεὰ. Naί, τὴν ἐθαυμάσαμεν ἐκεῖ δρέπουσαν λίαν ἐπιχαρίτως τὰ παρὰ τὴν πηγὴν ἐκείνην αὐτοφυῆ ἀνθύλλα, ὧν τὸ μεθυστικὸν ἄρωμα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν ἐκ τῆς ἐμφανισθείσης ἐκπάγλου καλλονῆς ἀρχαίας θεᾶς προκαλοῦμενον εὐλογον θαυμασμόν, ἐνεσάρκωνον εἰκόνα ἀσυλλήπτου ἀπολαύσεως. Μόνον οἱ ἐπισκεφθέντες τοὺς ἱεροὺς τῶν Τεμπῶν τόπους κατὰ τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν δύνανται νὰ βεβαιώσωσι τὴν ἐκτύλιξιν τῶν ἀλλεπαλλήλων τούτων εἰκόνων.

Αὐτόπτης».

Τὸ ἀπόγευμα ἐν τῇ πλατείᾳ μου ἐπετέθησαν λαύρως αἱ ἀντίζηλοι διὰ τὸ δημοσιεῦμά μου, πεπεισμένοι ὅτι προήρχετο ἐξ ἐμοῦ, ἡ μία τῶν ὁποίων, ὡς προανέφερον, ἐπρόκειτο νὰ ἐκδράμη τὴν ἐπομένην Κυριακὴν καὶ μὲ ἰδιάζουσαν εἰρωνικὴν σαρκαστικότητα μου ἐφώναξεν, «εἶναι ἀληθές, κ. Κάκκαβε, ὅτι ἐνεφανίσθη ἡ ἀρχαία τοῦ κάλλους θεὰ εἰς τὰ Τέμπη;». «Μάλιστα, κυρία μου, καὶ

καθ' ἃς ἔχω ἀσφαλεῖς πληροφορίες, πρόκειται νὰ ἐμφανισθῆ καὶ πάλιν τὴν προσεχῆ Κυριακὴν, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλην μορφήν». Ἐμεινε κατενθουσιασμένη ἀπὸ τὸ κομπλιμέντο καὶ ἐγέλασεν. Ἐπίσης μοῦ διεμαρτυρήθη ἐντονώτατα ἡ ἐξυμνηθεῖσα, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀφελέστατα ἀπήντησα ὅτι πολὺ κακῶς ἐξέλαβεν ὅτι ἀφεώρα αὐτὴν τὸ δημοσίευσμά μου, ἐνῶ πράγματι ἀφεώρα τὴν κυρίαν τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου τὴν ἐκδραμοῦσαν τὴν αὐτὴν μεθ' ἡμῶν ἡμέραν εἰς τὰ Τέμπη. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ μὲ κρατήσῃ εἰς τὸ οἰκογενειακόν της πρόγευμα τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Τὸ ἐπεισόδιον ἀνέγραψα διὰ νὰ δώσω μίαν εἰκόνα τῆς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις συναδελφικῆς ζωῆς, ὅταν συμπέσῃ ὁ κύκλος τῶν συναδέλφων νὰ εἶναι περίπου ἰσότημος ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως.

Οὕτω διέρρευεν ἡ ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1902 μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου 1903 εἰς Λάρισαν ὑποχρεωτικὴ ἀπεσπασμένη ὑπηρεσία μου, μετὰ τὴν λήξιν τῆς ὁποίας ἐπανῆλθον καὶ πάλιν δι' ὑπηρεσίαν παρὰ τῶ ἐν Ἀθήναις Συντάματι τοῦ Μηχανικοῦ. Ἐκεῖ ὑπηρετῶν ἔλαβον διαταγὴν νὰ παρουσιασθῶ ἐνώπιον τοῦ Λάμπρου Κορομηλᾶ, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχον βολιδοσκοπηθῆ ἂν θὰ ἐδεχόμην νὰ χρησιμοποιοθῶ εἰς Μακεδονίαν δι' ἐμπιστευτικὴν ἐθνικὴν ἀποστολὴν καὶ εἶχον δώσει τὴν πλήρη πρὸς τοῦτο συγκατάθεσίν μου. Κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου 1904 ἐξεδόθη ἡ σχετικὴ διαταγὴ καὶ εἰς ἐκτέλεσιν ταύτης παρουσιάσθην ἐνώπιον τοῦ Κορομηλᾶ καὶ ἀνέλαβον ὑπηρεσίαν μετ' ἄλλων τινῶν συναδέλφων μου. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐπιληφθῶ τῶν ἐκ Μακεδονίας ἀναμνήσεών μου, θεωρῶ ἐπ' ἀνάγκης νὰ δώσω ἀμυδρὰν εἰκόνα τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς διετέλει ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἐθνικοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ἵνα εὐχερέστερον παρακολουθῆσῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν διαφόρων γεγονότων.

Β'. ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ

Μὴ συντελεσθείσης πλήρως τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀποκαταστάσεως κατὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τοῦ 1821, τὰ παραμείναντα ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας ἐθνικὰ ἡμῶν διαμερίσματα, φυσικὸν ἦτο ν' ἀτενίζωσι πάντοτε εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ ὀνείρου, παραδοκοῦντα εἰς τὸ νὰ εὕρωσι τὴν κατάλληλον στιγμήν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ. Τοιαῦται πρόσφοροι εὐκαιρίαι ἐθεωρήθησαν, ὡς εἰκός, ἐκεῖναι καθ' ἃς ὁ δεσπότης κατακτητῆς εὕρισκετο εἰς πολεμικὰς περιπλοκάς μετ' ἄλλων χωρῶν ἢ εἶχεν ἐμπλακῆ εἰς ἄλλας ἐξωτερικὰς δυσχερεῖας. Διὰ τοῦτο βλέπομεν ἡμετέρας ἐθνικὰς ἐξεγέρσεις πλὴν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821, εἰς ὃν μετέσχεν ἀρκετὰ σθεναρῶς καὶ ἡ Μακεδονία, κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον, κατὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον, κατὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ὅποτε καὶ τὸ ἐλεύθερον Κράτος ἐπεστρατεύθη καὶ ἐδημιούργησε τὰ ἀτυχῆ μεθοριακὰ ἐπισόδια τοῦ 1886, εἶτα τὰς ἐν Κρήτῃ σφαγὰς τοῦ 1897, ἕνεκεν τῶν ὁποίων προὔκληθη ὁ ἀτυχῆς ἐκεῖνος πόλεμος, ὅλαι ὅμως αἱ ἐθνικαὶ αὐταὶ προσπάθειαι, ἀπεκάλυψαν βεβαίως τὴν ζωτικότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, χωρὶς δυστυχῶς ν' ἀποδώσωσιν ἄμεσα ἀνάλογα ὠφελήματα, ἐνῶ ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος τούτων, οἱ δὲ συντελεσταὶ τοῦ ἀγῶνος τούτου μεθ' ὑπερφηανείας ἰσχυρίζονται, ὅτι μετὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τοῦ 1821, εἶναι ὁ μόνος ἐθνικὸς ἀγὼν, ὅστις καὶ ὑπὸ ἔποψιν τραχύτητος καὶ ὑπὸ ἔποψιν διαρκείας καὶ ὑπὸ ἔποψιν θυμάτων καὶ ὑπὸ ἔποψιν ἀποδόσεως ἀποτελεσμάτων, δύναται νὰ καταλάβῃ ἐπίζηλον ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἱστορίᾳ θέσιν.

Τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ ἐθνικοῦ τούτου ἔργου μόνον ὁ ἀδέκαστος ἱστορικὸς τοῦ μέλλοντος θέλει πρεπόντως ἐξάρει, ἀναγνωρίζομένου ὅτι, ἂν δὲν προηγεῖτο ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπακολουθήσωσιν οἱ δύο εὐθύς μετέπειτα ἔνδοξοι Βαλκανικοὶ πόλεμοι.

Περὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας τοῦ ἔργου τούτου θὰ μοῦ ἐπιτρέψητε νὰ ἐπαναλάβω ὅσα καὶ ἐν ἄλλῃ δημοσίᾳ ὁμιλίᾳ μου ἔλεγον. Πᾶς ἀμύητος εἰς τὰ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης περιόδου, εὐλόγως διερωτᾶται, πῶς ἦτο δυνατόν μία δρᾶξ ἀνταρτῶν, ὅσονδῆποτε ἡρώων, νὰ κλονίσῃ μίαν αὐτοκρατορίαν ἐδραζομένην καὶ προστατευομένην ὑπὸ ἑκατομμυρίων ὀλοκλήρων φανατικῶν ὑπερασπιστῶν. Καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπαντῶμεν. Τὸ πρὸ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων τόσον